

Susi Rooman valtiollisena symbolina

*Mika Rissanen
pro gradu -tutkielma*

*Jyväskylän yliopiston
romaanisten ja klassisten
kielten laitos*

Joulukuu 2001

Tiedekunta Humanistinen	Laitos Romaanisten ja klassisten kielten laitos
Tekijä Mika Rissanen	
Työn nimi Susi Rooman valtiollisena symbolina	
Oppiaine Latinan kieli	Työn laji Pro gradu
Aika Joulukuu 2001	Sivumäärä 87
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Susi oli antiikin Roomalle erottuva valtiollinen symboli. Tässä työssä esittelen, kuinka roomalaiset ja muut kansat käyttivät sutta Rooman vertauskuvana. Pyrin myös selvittämään, miksi juuri sudesta tuli roomalaisten symboli, sekä miten susisymboliikkaa tietoisesti vaalittiin. Aineistonani on ollut sekä antiikin kirjallisuus että esineellinen jäämistö.</p> <p>Susi on kuvannut Roomaa sekä kirjallisuudessa että esineistössä. Symbolin käyttö on ollut usein tarkoitushakuista. Keisariaikana se muodosti propagandistisen viitteen myyttiseen alkuhistoriaan, Romulus-taruun. Yksinään, ilman Romulusta ja Remusta, kuvattuna susi on ollut valtion sotilaallisen voiman vertauskuva.</p> <p>Rooman susiyhteys perustuu kansan esihistorialliseen totemismiin. Susi on ollut toteemieläin sekä Latiumin että lähivuoristojen kansoille. Historiallisella ajalla suden merkitys näkyi Roomassa sekä uskonnollisella että valtiollisella sektorilla: Sudet ovat keskeisessä asemassa helmikuun 15. päivänä pidettävässä <i>Lupercalia</i>-riitissä, joka on omistettu Faunus-jumalalle. Sutta kuvaavien <i>luperci</i>-pappien riitti puhdistaa ja sovittaa susien kansan, roomalaiset. Valtiollisen merkityksensä susi on saanut Romulus-legendan myötä. Kaupungin perustajan imettäjänä sitä kunnioitettiin kansan esiäitinä.</p>	
Asiasanat historia -- antiikki, ikonografia, kultit, mytologia -- antiikki, symboliikka, totemismi	
Säilytyspaikka Laitos	
Muita tietoja	

/gan

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. TUTKIMUSAINEISTO	1
1.2. TUTKIMUSKYSYMYKSET	3
1.3. TUTKIELMAN RAKENNE	3
2. SUSI ANTIIKIN AIKANA	5
2.1. SUDEN ESIINTYMINEN	5
2.2. SUSISTA KIRJOITETTUA	6
2.2.1. Eläintiede	6
2.2.2. Kaunokirjallisuus	8
2.3. IHMISTEN SUHDE SUSIIN	11
3. ELÄIN JUMALANA	13
3.1. TOTEMISMI	13
3.2. SUSI PALVOTTUNA ELÄIMENÄ	14
3.2.1. Rooman ja Kreikan ulkopuolella	14
3.2.2. Kreikka	15
3.2.3. Italia	18
3.2.4. Rooman <i>Lupercalia</i>	21
4. ROMULUS-MYYTTI	26
4.1. ERI KIRJALIJOIDEN VERSIOT	27
4.1.1. Dionysios Halikarnassolainen	27
4.1.2. Titus Livius	28
4.1.3. Ovidius	29
4.1.4. Plutarkhos	30
4.1.5. Justinus	30
4.1.6. Pseudo- Victor Aurelianus	31
4.1.7. Yhteenveto eri versioista	32
4.2. SAMANKALTAISIA MYYTTEJÄ MUUALTA	32
4.2.1. Persia	33
4.2.2. Kreikka	34
4.2.3. Juutalaiset	36
5. SUDEN KÄYTTÖ SYMBOLINA	37
5.1. KIRJALLISUUDESSA	37
5.2. ESINEISSÄ	39
5.2.1. Susipatsaat	39
5.2.2. Julkinen koristelu	44
5.2.3. Keisaripatsaat	47
5.2.4. Armeija	50
5.2.5. Yksityishenkilöt	52
5.2.6. Kolikot	54

/AI

6. SYMBOLIIKAN TULKINTAA	59
6.1. SUSISYMBOLIIKAN ALKUPERÄ	59
6.1.1. Susitotemismi	59
6.1.2. Lupercalia-riitin yhteydet	61
6.1.3. Romulus-legenda	63
6.2. SYMBOLIN TARKOITUS	65
7. YHTEENVETO	68
KIRJALLISUUS	71
ANTIINKIN KIRJAILIJAT	71
Roomalaiset	71
Kreikkalaiset	75
TUTKIMUSKIRJALLISUUS	77
Elektroniset lähteet	80
LIITTEET	
KARTTA 1: ITALIA JA KREIKKA	81
KARTTA 2: KESKI-ITALIA	82
AIKAJANA	83
KUVALUETTELO	84
ASIASANAHAKEMISTO	86

1. JOHDANTO

Optima nutricum nostris lupa Martia rebus,
qualia creverunt moenia lacte tuo!
(Prop. 4,1,55-56.)

Marsin susi, meidän parhain imettäjämme,
millainen kaupunki sinun maidostasi kasvoikaan!

Rooma tunnetaan sudestaan. Imettävä naarassusi kaksoispoikineen on säilyttänyt asemansa Rooman vertauskuvana yli kahden vuosituhannen ajan. Kuten antiikin aikana, susi on nykyisinkin tunnettu symboli ikuiselle kaupungille.

Roomalaista mytologiaa on tutkittu paljon, mutta suden asemasta tutkimusta on yllättävän vähän. Valtakunnan arvostetun esiäidin vastapainoksi susi on ollut roomalaisillekin pelottava eläin. Sutta kohtaan on tunnettu myös vihaa, erityisesti sen karjanhoidolle luoman uhkan vuoksi. Miettiessäni keväällä 1999 sopivaa aihetta seminaarityötäni varten kiinnostuin tästä ristiriidasta. Halusin tutkia tarkemmin, mitä kaikkea susi roomalaisille edusti – ja sillä tiellä olen yhä.

Olen tehnyt kaikkiaan neljä seminaarityötä, jotka käsittelevät suden asemaa antiikin Roomassa. Näiden pohjalta olin saanut kattavan yleiskuvan tutkimuskentästä ja saatoin miettiä pro gradu -työni rajausta. Tutkielmani aiheen valinnassa päädyin selvittämään suden roolia roomalaisuuden symbolina. Muutamat tutkijat ovat sivunneet aihetta, mutta en tiedä yhtään tutkimusta tehdyn nimenomaisesti tähän ongelmaan keskittyen.

Kiinnostukseni susiin ei suinkaan ole syntynyt tyhjästä. Ensikosketukseni suteen symbolina on tullut kotikuntani Valtimon vaakunasta. Olen ihailut suden älykkyyttä, ihmetellyt susilauman kehittyntä vuorovaikutusta. Pidän eläintä arvokkaana osana Suomen luonnon monimuotoisuutta. Pitkällisen omakohtaisen kiinnostuksen pohjalta oli helppo siirtyä tutkimaan, mitä susi edusti antiikin ihmisille.

1.1. TUTKIMUSAINEISTO

Työni aihe ei rajoitu tiettyyn teokseen tai kirjailijaan. Lähdemateriaalia on kaikki se, mitä roomalaiset ovat sudesta kirjoittaneet. Aineiston hankinnassa on tällöin kiinnitettävä

erityistä huomiota sen laaja-alaisuuteen. Saadakseni mahdollisimman täydellisen lähdemateriaalin otin avukseni *Bibliotheca Teubneriana Latina* CD-ROM -levyn. Kyseinen teos sisältää kaiken Teubnerin kustantaman latinankielisen kirjallisuuden elektronisessa muodossa. Hakemalla kaikki kohdat, joissa esiintyi *lup*-alkuinen sana, sain vajaat 600 tekstiotetta, joissa puhuttiin susista. On huomattava ettei *BTL*-levy suinkaan ole aukoton. Niihin teoksiin, joita Teubnerin kustantamana ei ole saatavilla, on tutustuttava muista lähteistä. *Thesaurus Linguae Latinae* on tällöin paras apuväline. Loppujen lopuksi latinankielisten lähteitteni joukossa oli ainoastaan kolme teosta, joita ei Teubnerin julkaisusta ollut luettavissa.

Antiikin kirjallisuudessa on myös kohtia, joissa sudesta puhutaan jollain muulla nimellä, esimerkiksi *bestia*, 'peto', tai Romulus-myytin yhteydessä usein käytetty *nutrix*, 'imettäjä'. Näiden kohtien jäljille pääsee usein vain tutkimuskirjallisuuden kautta.

Tutkimuksen lähtökohtana on ollut alkuperäislähteiden mahdollisimman laaja ja monipuolinen hyödyntäminen. Kirjallisten lähteiden rinnalla merkittäviä ovat myös esineelliset löydöt. Tutkimuskirjallisuudesta keskeisiä ovat olleet *Pauly's Realencyklopädiens* artikkelit, etenkin Will Richterin 'Wolf' (1978). Suden roolia eri kansojen mytologiassa ja uskonnosta ovat valottaneet Freda Kretschmarin *Hundestammvater und Kerberos* (1938) sekä Georg Binderin *Die Aussetzung des Königskindes* (1963). Antiikin esineelliseen kulttuuriin tutustumisessa merkittävimmät apuneuvot ovat olleet Cécile Dulièren *Lupa Romana* (1979) sekä *La Lupa Capitolina* (2000). Oppaani kuvataiteiden symboliikkaan on ollut kahden edellämainitun teoksen ohella ennen kaikkea Niels Hannestadin *Romersk kunst som propaganda* (1976).

Työssäni tutkimusongelmat ovat ohjanneet lähdetekstien käsittelyä. Romulus-myytin eri versioiden esittelyä lukuun ottamatta en ole voinut tukeutua kerrallaan yhteen ainoaan lähteeseen. Olen näin ollut tiedon kokoaja, esittelijä ja tulkitsija. Rajaamaton lähdeaineisto vaatii perinpohjaista tutustumista tutkimuskenttään. Uskon tutustuneeni riittävän laajasti sekä alkuperäislähteisiin että tutkimuskirjallisuuteen pystyäkseen tekemään luotettavaa ja kriittistä tutkimusta aiheestani.

1.2. TUTKIMUSKYSYMYKSET

Keskityn tutkimuksessani kolmeen ydinkysymykseen, jotka kukin selittävät omalta osaltaan suden symboliikkaa:

1. Miten sudesta tuli valtiollinen symboli? Oliko susi jo esihistoriallisella ajalla roomalaisten pyhä eläin? Miten paljon he ovat saaneet vaikutteita muilta kansoilta?

2. Miten sutta käytettiin valtiollisena symbolina? Millaisissa asiayhteyksissä susi esiintyy kuvaamassa Roomaa? Mitä antiikin kirjailijoiden teokset ja esineellinen jäämistö kertovat suden roolista muinaisessa Roomassa?

3. Mitä susi symboloi? Mitä arvoja suteen sisältyi? Miksi juuri susi oli se eläin, josta Rooma tunnettiin – ja tunnetaan? Oliko suden käyttö vertauskuvana vain sattumaa, vai haluttiinko sillä tietoisesti vaikuttaa ihmisten mieliin?

1.3. TUTKIELMAN RAKENNE

Työni jakaantuu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa (luvut 2 ja 3) kerron tutkittavan ilmiön taustoista: toisaalta suden asemasta antiikin ihmisten elämässä, toisaalta antiikin aikaan eläimille, ennen kaikkea sudelle, osoitetusta palvonnasta. Työn toinen osa (luvut 4 ja 5) esittelee Rooman susisymboliikan aikaansaajan, Romulus-myytin, sekä symboliikan eri ilmenemismuodot. Kolmannessa osassa (luku 6) yritän mennä symboliikan taakse ja tutkia ilmiön syitä ja vaikutuksia.

Symbolit ovat vahvasti kulttuurisidonnaisia. Ilman taustan huolellista kartoittamista symbolismia on helppo tulkita omasta maailmankuvastaan käsin. Siksi olen toisessa luvussa kertonut suden asemasta kreikkalaisten ja roomalaisten silmissä. Eläimestä on kirjoitettu sekä tieteellisessä että kaunokirjallisuudessa, joista voidaan myös lukea ihmisten asennoitumisesta sutta kohtaan.

Kolmannessa luvussa kerron eläinten palvonnasta jumaluuksina. Ajatuksena on selvittää, missä määrin Rooman ja suden yhteydellä on uskonnollinen tausta. Ilmiötä, jossa kansa

samaistuu tiettyyn eläimeen, kutsutaan *totemismiksi*. Kuvaan, miten sutta on antiikin aikana palvottu eri maissa mukaan lukien *Lupercalia*-juhlan, jossa suden uskonnollinen merkitys roomalaisille käy ilmi.

Lupercalia on keskeinen tutkittaessa suden uskonnollista merkitystä. Suden merkitys Roomalle valtiollisena symbolina perustuu puolestaan legendaan Romulusta ja Remusta imettäneestä sudesta. Neljäs luku käsittelee Romulus-myyttiä eri versioineen. Erityisen tarkastelun alla on suden osa eri kirjailijoiden välittämässä kuvauksissa. Luon myös katsauksen Välimeren kulttuuripiirin muihin myytteihin, joiden sisältö on samankaltainen.

Viidennessä luvussa esittelen, miten sutta on käytetty Rooman valtiollisena symbolina tasavallan ajalta aina myöhäisantiikkiin saakka. Luku sisältää sekä kirjallisia lähteitä että ennen kaikkea esineellistä aineistoa, josta käy ilmi suden valtiota symboloiva asema.

Kuudennessa luvussa tarkastelun kohteena ovat susisymboliikan alkuperä ja merkitys. Pyrin selvittämään missä määrin roomalainen susisymboliikka sai vaikutteita ulkoapäin, mikä oli esihistoriallisen kulttuurin merkitys ja kuinka symboliikkaa tietoisesti vaalittiin omien tarkoitusperien saavuttamiseksi.

2. SUSI ANTIIKIN AIKANA

2.1. SUDEN ESIINTYMINEN

Susi (*Canis lupus*) tunnettiin antiikin aikaan kaikkialla Välimeren kulttuuripiirissä. Susi on ollut suurista petoeläimistä runsaslukuisin, mutta eläinten lukumäärästä on vaikea esittää perusteltavaa arviota. Muiden suurpetojen tapaan susi pyrkii välttelemään ihmistä, sen käytännössä ainoaa vihollista. Varmaa on, että susia oli Italiassa 2000 vuotta sitten huomattavasti nykyistä enemmän.¹ Tällä hetkellä susia voi Italiassa tavata ainoastaan Apenniinien vuoriston sydänmailla, alueella jonka susia Horatiuskin kuvasi eräässä oodissaan². Antiikin aikana susia on ollut koko manner-Italiassa, kirjallisuudessa susista puhutaan mm. Apulian³, Campanian⁴ ja Latiumin⁵ maakuntien yhteydessä – aina miljoonakaupunki Roomaa myöten. Italian lähialueista ainoastaan Sardinia on kirjallisten lähteiden mukaan ollut sudetonta seutua⁶.

Vaikka sutta ei kokonsa puolesta helposti sekoitakaan mihinkään muuhun Italiassa esiintyneeseen eläimeen, on kirjallisuuteen perustuvassa lajinmäärityksessä silti joitain ongelmia koskien Italian ulkopuolisten alueiden eläimistöä. Afrikassa aina Egyptin korkeudelle saakka asui hyeenoja, hyeenakoiria ja šakaaleja, joita toisinaan saatetaan pitää omien lajiensa sijaan poikkeavan näköisinä susina⁷. Myös hyeenakoirasta (*lycaon*⁸), šakaalista (*lupus Aethiopicus*⁹, 'etiopialainen susi'), sekä ilveksestä (*lupus cervarius*¹⁰, 'hirvisusi') käytettyjä nimityksiä tulkittiin helposti tarkoittamaan jotain suden alaheimoa. Näitä nimiongelmia esiintyy roomalaisessa kirjallisuudessa ainoastaan eläintieteellisissä teoksissa. Muutoin kyseiset eläimet olivat Italian asukkaille tuntemattomia. Rooman leveyspiireillä hyeenakoiria ja šakaaleja nähtiin ainoastaan gladiaattorinäytöksissä¹¹.

¹ Keller 1909, 88; Richter 1978, 960-961.

² Hor. *carm.* 1,22,9.

³ esim. Hor. *carm.* 1,33,7.

⁴ esim. Liv. 27,37,2.

⁵ esim. Liv. 32,29,1; Hor. *carm.* 3,27,3.

⁶ Paus. 10,17,12.

⁷ esim. Plin. *nat.* 8,123.

⁸ esim. Plin. *nat.* 8,123; Mela 3,88.

⁹ esim. Sol. 30,27.

¹⁰ esim. Plin. *nat.* 8,84; 11,202.

¹¹ esim. Hist. Aug. *Gord.* 33,3,1

2.2. SUSISTA KIRJOITETTUA

2.2.1. Eläintiede

Antiikin luonnontutkimus sai vaikutteita jo esiklassisella ajalla Kaksoisvirranmaasta, mutta varsinaisista luonnontieteistä voidaan puhua vasta 600-luvulta eKr. alkaen. Aristoteleen (384-322 eKr.) tekemät tutkimukset loivat eläintieteestä oman itsenäisen tieteenhaaransa. Eläintieteessä erityisongelmana kautta aikojen on ollut valtavasti työvoimaa ja varallisuutta vaativa eläinten hankkiminen ja varastointi. Aristoteleen onneksi koitui hänen entinen oppilaansa Aleksanteri Suuri (356-323 eKr.), joka jakoi opettajansa kiinnostuksen eläinmaailmaa kohtaan:

Alexandro Magno rege inflammato cupidine animalium naturas noscendi delegataque hac commentatione Aristoteli, summo in omni doctrina viro, aliquot milia hominum in totius Asiae Graeciaeque tractu parere ei iussa, omnium quos venatus, aucupia piscatusque alebant quibusque vivaria, armenta, alvearia, piscinae, aviaria in cura erant, ne quid usquam genitum ignoraretur ab eo.
(Plin.nat. 8,44.)

Kuningas Aleksanteri Suurella oli polttava halu tuntea eläinten luonto, jonka tutkimisen hän antoi kaikki tieteenlajit hallitsevalle Aristoteleelle. Hän antoi käskyn kaikkialla Kreikassa ja Vähä-Aasiassa tuhansille ihmisille, jotka metsästivät, linnustivat ja kalastivat työkseen sekä niille jotka kasvattavat eläimiä, mehiläisiä, kaloja tai lintuja, että he auttaisivat Aristoteleen tutkimusta niin, ettei tältä jäisi kuulematta yhdenkään eläimen syntymä missään.

Antiikin eläintieteessä susia käsittelevä tutkimustieto on peräisin valtaosaltaan juuri Aristoteleen tekemistä tutkimuksista¹². Tämä onkin luonnollista, sillä yhtä mittavaa eläintieteellistä tutkimusta ei tiedetä tehdyn seuraavien puolentoista vuosituhannen aikana¹³.

Aristoteles pyrki luokittelemaan eläimiä sukulaisuussuhteiden perusteella. Suden hän asetti aivan oikein koiran, šakaalin ja hyeenakoiran sukulaiseksi kertoen, kuinka erottaa villit lajit toisistaan.¹⁴ Myös anatomiaa käsitellessään Aristoteles mainitsee usein, kuinka susi ja koira ovat rakenteeltaan samankaltaiset.

¹² ks. esim. Plin. nat. 8,44; 8,80-84; 8,227; 10,16; 11,166;11,265; Sol. 2,35-37; Ael. nat. 3,6.

¹³ Seeck 1985, 423.

¹⁴ Arist. hist. an. 579b, 594a; Arist. part.an. 746a.

Sitä, kuinka suuri osa Aristoteleen sutta käsittelevistä tiedoista on peräisin edeltävästä kirjallisuudesta, on mahdotonta sanoa tarkasti. On kohtia, joissa Aristoteles lainaa muiden käsityksiä: "...väitetään, että susien synnytyks osuu vuosittain aina määrättyjen 12 päivän sisälle..." Usein hän tuo tällöin julki myös oman näkökantansa: "... tämän paikkaansapitävyydestä ei ole varmuutta, kerron asian vain sellaisena kuin olen sen kuullut."¹⁵ Hän pyrki mahdollisuuksiensa rajoissa selvittämään kirjatietoihin tai suulliseen perimään perustuvat oletukset ennen kuin hyväksyi ne faktoina¹⁶. Aristoteles esimerkiksi kumoo laajalti levinneen uskomuksen siitä, että sudet voivat äärimmäisessä nälässä syödä ruohoa. Ruohonsyönnin syyksi hän kertoo suoliston puhdistuksen¹⁷.

Roomalaiset kirjailijat eivät tutustuneet Aristoteleen tutkimuksiin tämän omien teosten, vaan myöhempien kokoelmien kautta. Aristoteleen seuraajat toimittivat opettajansa teoksista yhteenvetoja, joiden ohella eläintieteelliset tutkimustulokset levisivät ns. paradoksinkirjallisuuden kautta. Eläinparadoksit yhdistelivät tieteen löytöjä kertomuksiin vieraiden maiden eksoottisista eläinlajeista, luonnonihmeistä ja kansan parissa levinneisiin tarinoihin eläinten käyttäytymisestä. Esimerkiksi 200-luvulla jKr. elänyt paradoksinkirjailija Aelianus toisaalla lainaa Aristoteleen tutkimustuloksia, toisaalla kertoo:¹⁸ "Luonto on antanut jokea ylittävälle susille ainutlaatuisen suojautumiskeinon virran voimaa vastaan. Ne kiinnittävät hampaansa edelläuivan häntään ylittäen näin joen vahingoittumattomina jonossa." Tyypillistä paradoksiainesta on myös kohta, jossa Aelianus kertoo toisiaan syövästä susista:¹⁹ "...ne muodostavat piirin alkaen juosta ympyrää. Kun yksi menee pyöräykseen jatkuvasta kehän kiertämisestä, muut käyvät sen kimppuun, repivät kappaleiksi ja syövät."

Roomalaisista eläintieteilijöistä merkittävin oli Gaius Plinius Secundus (23 - 79 jKr.), jonka työn tuloksena syntyi *Naturalis historia*, 37 kirjaa sisältävä luonnontieteiden ensyklopedia. Eläintieteelle teoksesta on omistettu kirjat 8-11, ja susista Plinius kertoo mm. seuraavaa:

¹⁵ Arist.*hist. an.* 580a.

¹⁶ Seeck 1985, 424.

¹⁷ Arist.*hist. an.* 594b.

¹⁸ Ael. *nat.* 3,6.

¹⁹ Ael. *nat.* 7, 20.

Sed in Italia quoque creditur luporum visus esse noxius vocemque homini, quem priores contemplantur, adimere ad praesens. Inertes hos parvosque Africa et Aegyptus gignunt, asperos trucesque frigidior plaga. Homines in lupos verti rursusque restitui sibi falsum esse confidenter existimare debemus.

(Plin. *nat.* 8,80.)

Mutta Italiassakin arvellaan suden katseen olevan vahingoksi. Jos susi kohdattaessa havaitsee ihmisen ensin, katoaa häneltä ääni. Sudet jäävät Afrikassa ja Egyptissä laiskoiksi ja pieniksi, kylmemmillä seuduilla ne ovat vihaisia ja julmia. Tarinoita ihmisistä, jotka ovat muuttuneet susiksi ja palautuneet taas entiselleen, meidän täytyy rohkeasti pitää keksittyinä.

In vesica lupi lapillus, qui syrites vocatur. (Plin. *nat.* 11,202.)

Suden virtsarakossa on pieni kivi, jota kutsutaan nimellä *syrites*.

Pliniuksen tarkoituksena ei ollut, kuten Aristoteleen, tuoda tieteeseen jotain uutta, vaan hän pyrki kokoamaan tietoa yhteen luodakseen kokonaisuuden, jota voisi käyttää eräänlaisena käsikirjana²⁰. Pliniuksen motiivina ei ollut tiedon analysointi ja valikointi. Hän halusi koota kaiken senhetkisen tiedon luonnosta yksien kansien väliin, jolloin joukkoon luonnollisestikin mahtui myös asioita, joiden todenperäisyydestä Plinius ei ollut henkilökohtaisesti vakuuttunut. Hän ilmoittaa toisinaan oman näkemyksensä näiden kohtien valhellisuudesta²¹, toisinaan hänen epäilynsä on luettavissa ainoastaan epäsuorasti²². Erityisesti eläintieteelliset kirjat sisältävät aineistoa, joka on peräisin paradoksimuotoisuudesta, mutta vastaavasti Plinius näissä kirjoissa muita useammin suhtautuu lähteisiinsä kriittisesti.²³

2.2.2. Kaunokirjallisuus

Kuten eläinparadokseista kerrottaessa ilmeni, ei raja antiikin tieto- ja kaunokirjallisuuden välillä ollut yksiselitteinen. Myös täysin kaunokirjallisten tuotosten susikuvauksen pohjalta löytyy totuudenmukaisuutta, vaikkakin kuvaukset riippuvat pitkälti kunkin kirjallisuuslajin perinteistä. Susi oli antiikin maailman runsaslukuisin suuri petoeläin, ja sillä oli luonteva sivuosansa monissa eri kirjallisuustyyleissä. Romulus-legendaa ja siitä seuraavaa

²⁰ Sandberg 1997, 38.

²¹ esim. ylläolevassa lainauksessa: *...falsum esse confidenter existimare debemus*, '...meidän täytyy rohkeasti pitää keksittyinä.'

²² esim. ylläolevassa lainauksessa: *...in Italia quoque creditur...*, '...Italiassakin arvellaan...'

²³ Sandberg 1997, 38-47.

valtiollista susisymboliikkaa käsittelen luvussa neljä, joten sivuutan ne vielä tässä kappaleessa.

Eniten susi esiintyy kirjallisuudessa erilaisissa vertauskuvissa. Ihmisiä verrataan susiin milloin julmuutensa, milloin himokkuutensa, toisinaan sotaisuutensakin vuoksi. Näissä vertauksissa susi näyttäytyy negatiivisessa valossa. Varsin usein takaa-ajotilanteitakin verrataan suden saalistukseen.

Quasi lupus esuriens metui ne in me faceret impetum. (Plaut. *Cap.* 912.)

Pelkäsin että hän käy kimppuuni kuin nälkäinen susi.

O praeclarum custodem ovium, ut aiunt, lupum! Custosne urbis an direptor et vexator esset Antonius? (Cic. *Phil.* 3,27,17.)

Susi on, kuten sanotaan, erinomainen vartija lampaille. Vartijako Antonius on kaupungille vai ryöstäjä ja kiusaaja?

... Sic agna lupum, sic cerva leonem,
sic aquilam penna fugiunt trepidante columbae,
hostes quaeque suos; amor est mihi causa sequendi!
(Ov. *met.* 1,505-507.)

Hän pakenee kuin karitsa sutta, kuin hirvi leijonaa,
kuin kyyhkynen vapisevin siivin kotkaa,
kuin kukin vihollistaan. Mutta minun takaa-ajoni syynä on rakkaus.

Lupus oli myös roomalainen lisänimi. Alunperin nimi on voinut merkitä kantajansa susimaisuutta, mutta merkitysyhteys hälväni nimen periydyttyä myöhemmille sukupolville. Se oli vain yksi kymmenistä eläinkunnasta saaduista roomalaisista nimistä.²⁴

Tunnettuja sananlaskuja susista ovat *lupus in fabula*²⁵ 'susi sadussa' eli "siinä paha missä mainitaan", *lupus est homo homini*²⁶ "ihminen on ihmiselle susi" sekä *hac lupi, hac canes*²⁷ 'täällä sudet, siellä koirat' eli "suo siellä, vetelä täällä".

²⁴ Kajanto 1965, 84-85.

²⁵ Ter. *Ad.* 537; Plaut. *Stich.* 577.

²⁶ Plaut. *Asin.* 495.

²⁷ Plaut. *Cas.* 970; Hor. *sat.* 2,2,64.

Tarinoita ihmissusista tunnetaan kymmenien eri kansojen keskuudesta kaikilta mantereilta²⁸. Antiikin maailmassa sudeksi muuttuminen oli alunperin ollut jumalten langettama rangaistus. Oma-aloitteisia muodonmuutoksia tunnetaan kuitenkin kreikkalaisesta kirjallisuudesta jo 400-luvulta eKr. alkaen. Roomalaisissakin ihmissusitarinoissa jumalat tai muut ulkopuoliset voimat ovat toisinaan muutoksen aikaansaajia²⁹. Yleisempiä ovat kuitenkin ihmisen tietoisista toimista aiheutuvat muodonmuutokset. Tällaisen muutoksen saattoivat aiheuttaa tiettyjen yrttien nauttiminen³⁰ tai rituaalien suorittaminen³¹. Ihmissusikuvauksista tunnetuimpia on Petroniuksen *Trimalkion pidot* -kirjassa oleva katkelma, jossa Nikeros-niminen vapautettu kertoo aamuista matkastaan sotilasystävänsä Gaiuksen seurassa:

Apoculamus nos circa gallicinia, luna lucebat tanquam meridie. Venimus inter monimenta: homo meus coepit ad stelas facere, sed ego cantabundus - et stelas numero. Deinde ut respexi ad comitem, ille exuit se omnia vestimenta secundum viam posuit. Mihi anima in naso esse, stabam tanquam mortuus. At ille circumminxit vestimenta sua, et subito lupus factus est.

(Petron. 62,3-6.)

Lähdettiin matkaan kukonlaulun aikaan, kuu loimotti niinkuin keskellä päivää. Kun päästiin hautuumaan kohdalle, alkoi ukko kastella kiviä, minä siinä laulelin ja laskin paaseja. Sitten kun vilkaisin kaveriini, se riisui kaikki vaatteensa ja laittoi ne tien sivuun. Minulla oli sydän kurkussa, seisoa tapitin puolikuolleena. Ja se laski vedet vaatteittensa ympäri ja tuli yhtäkkiä sudeksi.

Susi kuului olennaisena osana antiikin paimenrunoperinteeseen. Lampaille susi oli merkittävin luontainen vihollinen. Paimenet pyrkivät suojaamaan laumaansa pedoilta, mutta kunnioittivat niiden olemassaoloa osana luonnon järjestystä.

Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,
arboribus venti, nobis Amaryllidis irae.

(Verg. *ecl.* 3, 80-81.)

Susi on vahingoksi lampoloille, sateet puitavalle viljalle,
puille ovat vahingoksi tuulet, meille Amarylliksen vihat.

Iuppiter ... praedarique lupos iussit. (Verg. *georg.* 1,130.)

Juppiter ... määräsi sudet saalistamaan.

²⁸ Ginzburg 1991, 208-210.

²⁹ esim. Verg. *Aen.* 7,18; Hyg. *fab.* 188,4.

³⁰ esim. Verg. *ecl.* 8,97.

³¹ esim. Plin. *nat.* 8,80; Mela 2,14.

2.3. IHMISTEN SUHDE SUSIIN

Karjanhoidon keksittyään ihmisellä on ollut ongelmia sopeutua yhteiseloön petoeläinten kanssa. Ennen luonto oli antanut saalista tasapuolisesti kaikille metsästäjille: sekä ihmisille että susille. Ihmisen omittua jonkin eläinlajin itselleen luonto oli muuttunut viholliseksi, joka antamisen sijaan otti saalista.

Susien kotieläimille aiheuttama uhka on luonut eläimelle huonon maineen. Vaikka ihmisillä ei olisi elinaikanaan ollut minkäänlaista kosketusta susiin, suullisen perimätiedon kautta hekin omaksuivat vallinneen käsityksen pelottavasta ja verenhimoisesta eläimestä. Siinä missä leijonalla oli jo antiikin aikoihin majesteetillinen maine tai kettu tunnustettiin juonikkaaksi, sai susi kantaa väkivaltaisuuden leimaa.

Ad rivum eundem lupus et agnus venerant,
 siti compulsi. Superior stabat lupus,
 longeque inferior agnus. Tunc fauce improba
 latro incitatus iurgii causam intulit:
 “Cur” inquit “turbulentam fecisti mihi
 aquam bibenti?” Laniger contra timens:
 “Qui possum, quaeso, facere quod quereris, lupe?
 A te decurrit ad meos haustus liquor.”
 Repulsus ille veritatis viribus
 “Ante hos sex menses male” ait “dixisti mihi.”
 Respondit agnus “Equidem natus non eram.”
 “Pater hercle tuus” ille inquit “male dixit mihi.”
 Atque ita correptum lacerat iniusta nece.
 Haec propter illos scripta est homines fabula
 qui fictis causis innocentes opprimunt.
 (Phaedr. 1,1.)

Susi ja karitsa tulivat janoissaan samalle joelle, susi ylemmäs, karitsa kauas alemmas. Sitten ryöväri avasi kitansa vihaisena ja kysyi riidan aloittaakseen: “Miksi sotket vettä kun olen juomassa?” Villaselkä vastasi pelokkaasti: “Miten ihmeessä voisin tehdä sen mistä syytät, susiseni? Virtahan juoksee sinusta päin luokseni.” Totuuden voimin torjuttuna toinen sanoi: “Puoli vuotta sitten haukuit minua.” Karitsa korjasi: “Mutta enhän ollut vielä syntynytkään...” “Sitten isäsi hittolainen”, susi virkkoi, “minua haukkui.” Ja niinpä susi hotkaisi viattoman lampaan.

Tämä tarina on kirjoitettu niille ihmisille jotka keksittyjen syiden nojalla ahdistavat viattomia.

Sutta kohtaan tunnettiin pelon ohella myös ihailua. Susien ihmismäistä laumakäyttäytymistä ei antiikin aikaan tunnettu, vaan eläintä kunnioitettiin metsien yksinäisenä vaeltajana. Eläinsadut paljastavat arvostavammankin puolen Välimeren alueen

asukkaiden suhteesta susiin. Phaedrus aloittaa erään satunsa kunnioittavasti: *Quam dulcis sit libertas breviter proloquar*, "Kerron lyhyesti miten suloista onkaan vapaus". Tarinassa puhutaan nälkäisestä sudesta, joka tapasi hyvinravitun koiran. Koira suostutteli sutta isäntänsä palvelukseen, mutta koiran kerrottua kahleistaan muuttuu kellon ääni hyvin nopeasti:

"Age, abire si quo est animus, est licentia?"
 "Non plane est" inquit. "Fruere quae laudas, canis;
 regnare nolo, liber ut non sim mihi."
 (Phaedr. 3,7.)

"Mutta onko sinulla lupa, jos tekee mieli lähteä pois?"
 "Ei kyllä ole", koira sanoi.
 "Nauti siitä mitä kehuit, koiraseni. En halua elää kuin kuningas, ellen voi olla myös vapaa."

Roomalaisten suhde luontoon oli hyvin pitkälti samanlainen pelon, vihan ja kunnioituksen sekoitus kuin muillakin antiikin kansoilla. Myös suhde susiin rakentuu samalle perustalle, mutta Rooman ja suden välinen yhteys lyö siihen vahvasti oman leimansa.

Roomalaisille susi oli erityisen merkittävä eläin kansan varhais historian kautta. Romuluksen imettäjänä ja Marsin suojeluseläimenä suden ilmestyminen asutuille seuduille oli aina merkitsevää. Ennettä saatettiin selittää monin eri tavoin, mutta eläintä ei ikinä pyritty vahingoittamaan tai vangitsemaan.³² Roomalaiset eivät myöskään pitäneet susia eläintarhoissa tai tuoneet gladiaattoritaisteluihin, toisin kuin kaikkia muita valtakunnan alueella esiintyneitä suurpetoja³³. Suden asema roomalaisten silmissä oli jotain erityistä.

³² esim. Liv. 3,29,9; 27,37,3; 32,29,2; 33,26,9; 41,9,6.

³³ esim. Plin. *nat.* 8,53; Plin. *nat.* 8,64; Suet. *Nero* 31,1; Hist. Aug. *Gord.* 33,3,1; Hist. Aug. *Heliog.* 25.

3. ELÄIN JUMALANA

3.1. TOTEMISMI

Totemismi on tunnettu kansatieteellisenä käsitteenä 1790-luvulta lähtien. Pohjois-Amerikan intiaanien ja myöhemmin Australian aboriginaalien kulttuurien tutkijat huomasivat, että eräät kansat samaistavat itsensä voimakkaasti johonkin eläimeen. He pitävät tiettyä eläinlajia kansansa symbolina, joka yhtäältä suojelee kansaa, toisaalta erottaa sen muista kansoista. Intiaanit kuvasivat usein nimikkoeläimensä puiseen paaluun (*toteemi*), josta käsitteen nimikin on peräisin. Totemismien tunnetuksi tulon jälkeen huomattiin ilmiö varsin yleismaailmalliseksi. Euroopasta ja lähes kaikkialta Aasiasta se oli 1900-luvun alkuun mennessä kadonnut, mutta historiasta toteemisia kulttuureita löytyy lähes kaikista maista.³⁴

Kansatieteen klassikkokirjailijoihin lukeutuva Sir George James Frazer määrittelee totemismien seuraavasti: "Kun alkuasukas nimeää itsensä eläimen mukaan, kutsuu sitä veljekseen ja kieltäytyy tappamasta sitä, sanotaan eläimen olevan hänen toteeminsa."³⁵ Määritelmää voisi täydentää toteamalla, että totemismi on yhteisöllistä samaistumista omaan toteemiin, eräs tapa erottaa oma yhteisö toisista³⁶.

Roomalainen historioitsija Tacitus kuvasi ensimmäisellä vuosisadalla jKr. suomalaisina pidetyn *Fenni*-kansan takamaiden asukkaita:

Cetera iam fabulosa: Hellusios et Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere: quod ego ut incompertum inmedium relinquam.
(Tac. *Germ.* 46,4.)

Muu on jo tarunomaista. Helluseilla ja oksioneilla sanotaan olevan ihmisen kasvot ja piirteet, mutta villieläimen ruumis ja raajat. Tätä ei ole lähemmin selvitetty, joten minä jätän asian avoimeksi.
(suom. Tuomo Pekkanen)

Hellusit ja oksionit eivät suinkaan ole vailla todellisuuspohjaa. Tuomo Pekkanen on

³⁴ Durkheim 1912, 100-104.

³⁵ Frazer 1913, 218.

³⁶ Durkheim 1912, 102.

tutkimuksessaan todennut, että Tacitus puhuu itämerensuomalaisista heimoista. Hellusit ovat länsisuomalaisia, toteemieläimensä hirven (kr. *ellós*, saks. *Elch*) mukaan nimettyjä. Oksionit taas ovat karjalaisia, joiden nimi tulee karhulta (*ohhto*, *oksi*). Totemismiin liittyy toisinaan merkkihenkilöiden pukeutuminen tärkeissä tapahtumissa kansan pyhäksi eläimeksi. Myös arkeologiset löydöt ja kansanrunous tukevat teoriaa muinaissuomalaisten eläintotemismista.³⁷

Italiassa totemismi ajoittuu kirjoitustaitoa edeltävälle ajalle, joten sitä voidaan tutkia ainoastaan epäsuorasti. Itaalisten kansojen tarustoista ja riiteistä voidaan tehdä päätelmiä kansojen varhaisesta uskonnollisyhteiskunnallisesta järjestyksestä. Selvästi totemismista kertovat vaikkapa kahden maan keskiosien vuoristokansan nimet. Pikenit (*Piceni*) olivat saaneet nimensä tikän (*picus*) mukaan, hirpiinit (*Hirpini*) taas sudelta (*hirpus*).³⁸

3.2. SUSI PALVOTTUNA ELÄIMENÄ

3.2.1. Rooman ja Kreikan ulkopuolella

Itaaliset kansat, roomalaiset mukaan luettuina, kuuluvat indoeurooppalaiseen kielialueeseen. Indoeurooppalaisen kielen saapuminen Italiaan tapahtui pronssikaudella, toisella vuosituhannella eKr. Tutkijat ovat olleet vuosikymmenten ajan erimielisiä siitä, kuinka kiinteässä yhteydessä kansa, kieli ja kulttuuri ovat olleet toisiinsa. Antiikin kulttuureilla on joka tapauksessa esihistoriallisia yhteyksiä muitten indoeurooppalaisten kansojen kulttuureihin.³⁹ Totemismmin ollessa eräs kansan varhaisimpia tunnusmerkkejä on hyvä luoda vertaileva silmäys siihen, miten susi yhdistyi jumaliin Välimeren alueen ulkopuolella. Cicerolta käy ilmi, että susi oli eräs antiikin lukuisista jumaloiduista eläimistä:

Quid si facimus, cur barbarorum deos repudiemus? Boves igitur et equos, ibis, accipitres, aspidas, crocodilos, pisces, canes, lupos, feles, multas praeterea beluas in deorum numerum reponemus.

(Cic. *nat. deor.* 3, 47.)

Jos tekisimmekin niin, miksi hyljeksisimme barbaarien jumalia? Lukisimme siis lehmät ja hevoset, iibis-linnut, haukat, kyyt, krokotiilit, kalat, koirat,

³⁷ Pekkanen 1983, 57-60.

³⁸ Frazer 1911, 186.

³⁹ Bloch 1960, 21-27.

sudet, kissat ja muut villieläimet jumalten joukkoon.

Muiden kansojen eläinjumaluuksista antiikin kirjallisuudessa kerrotaan suhteellisen niukalti. Suden suoranaisestä palvonnasta indoeurooppalaisten kansojen keskuudessa ei kirjallisia lähteitä ole. Suden jumalluonne tulee esiin enemmänkin riittien kautta.⁴⁰ Kreikkalainen historioitsija Herodotos kertoi pohjoisessa asuvasta neurien kansasta, jonka keskuudessa ihmissusirituaaleilla oli merkittävä osa. Muuttamalla itsensä kerran vuodessa päivän ajaksi sudeksi neurit saattoivat kommunikoida jumalten kanssa.⁴¹

Myöhempinä aikoina vastaavanlaista riittä on esiintynyt useiden slaavilaisten ja balttilaisten kansojen keskuudessa. Indoeurooppalaisilla kansoilla susi yhdistyy varsin yleisesti kuoleman jumaliin. Uskottiin, että ihmiset voivat suden hahmon ottaessaan päästä osaksi jumalmailmaa, johon susikin siis kuului.⁴² Ei-indoeurooppalaisista kansoista erityisesti mongolikansat ovat pitäneet susia esi-isinään. Esimerkiksi Tšingis-kaanin sukujuuret johtavat tarun mukaan urossuteen, joka oli jumalallista alkuperää.⁴³ Myös Egyptin monipuolisesta jumalistosta tunnetaan susijumalia⁴⁴.

3.2.2. Kreikka

Kreikassa historiallinen aika alkoi kirjoitustaidon myötä noin 700-luvulla eKr. Tällä ajalla ei tiedetä varsinaista suden jumalallista palvomista esiintyneen. Jäänteitä varhaisesta susikultista on kuitenkin löydettävissä eri puolilta manner-Kreikkaa.⁴⁵

Suteen liittyvistä kulttimenoista merkittävin on ollut Arkadiassa esiintynyt Zeus Lykaioksen ('susimainen' < kr. *lykos* 'susi') mysteeripalvonta. Myytin mukaan rituaali on saanut alkunsa Arkadian kuningas Lykaonista. Ovidius kertoo, kuinka Zeus vihastui kuninkaan julmuuteen ja muutti hänet sudeksi.

... ab ipso
colligit os rabiem, solitaeque cupidine caedis

⁴⁰ Richter 1978, 971-972.

⁴¹ Herodot. 4,105; Mela 2,14.

⁴² Kretschmar 1938, 1, 169-173.

⁴³ Binder 1964, 215-221.

⁴⁴ Richter 1978, 972.

⁴⁵ Richter 1978, 972-977.

utitur in pecudes et nunc quoque sanguine gaudet.
 In villos abeunt vestes, in crura lacerti:
 fit lupus et veteris servat vestigia formae.
 canities eadem est, eadem violentia vultus,
 idem oculi lucent, eadem feritatis imago est.
 (Ov. *met.* 1,233-239.)

Miehessä oleva raivo patoutuu hänen suuhunsa, ja hän suuntaa tavanomaisen murhanhimonsa karjaeläimiin ja riemuitsee nytkin veren näkemisestä. Vaatteet muuttuvat takkuisiksi karvoiksi, käsivarret sääriksi, hänestä tulee susi, ja hän säilyttää jälkiä vanhasta ulkonäöstään: harmaus on sama, sama väkivaltaisuus katseena; samalla tavoin silmät kiiluvat, sama eläimellisyyden vaikutelma syntyy.
 (suom. E. Palmén)

Kreikkalainen Pausanias kertoo maantieteellisessä kirjassaan samasta Lykaonista, muttei pidä sudeksi muuttumista rangaistuksena säädyttömyyksistä vaan tietoisena valintana. Hän kertoo kuninkaan suorittaneen ihmisuhrin Arkadian Lykaios-vuorella olleessa temppelissä muuttuakseen sudeksi.⁴⁶

Lykaios-vuorella kulttia jatkoi Zeukselle omistautunut papisto. Rituaaliin sanotaan liittyneen ihmisuhrausta, jonka avulla papit pystyivät muuttamaan itsensä suden hahmoon. Yhdeksän vuoden kuluttua ihmisveren nauttimisesta pappi palaisi entiseen olomuotoonsa sillä ehdolla, ettei hän ollut nauttinut ihmislihaa susivuosinaan.⁴⁷

Peloponnesoksen niemimaan keskiosissa sijaitseva metsäinen Arkadian maakunta oli eräs antiikin susirikkaimpia alueita⁴⁸. Muinaisen kuninkaansa ja häntä seuraavan susipapiston ohella maakunta tunnettiin toisenkin suden nimeä kantavan jumalan palvonnasta. Metsänjumala Pan oli alunperin ainoastaan Arkadiassa tunnettu jumalolento, johon myös liittyy usein määrite *Lykaios*, todennäköisimmin edellä mainitun vuoren mukaan.

Pana deum pecoris veteres coluisse feruntur
 Arcades, Arcadiis plurimus ille iugis.
 (Ov. *fast.* 2, 271-272.)

Muinaisten arkadialaisten kerrotaan palvoneen Pania, karjan jumalaa, hän oli jumalista tärkein noilla vuorenhuipuilla.

Pan Lykaioksen kreikkalaisista palvontarituaaleista ei voida varmuudella sanoa juuri

⁴⁶ Paus. 8,2,3.

⁴⁷ Paus. 8,38,5.

⁴⁸ Keller 1909, 88.

mitään. Antiikin kirjallisuudessa Arkadian Pan-kultin kerrotaan olleen esikuvana roomalaiseen Lupercalia-juhlaan (vrt. s. 21-)⁴⁹. Arkadialaisten susimaisuudesta kertoo sekin, että sotilaista urheimpien annettiin tunnustuksena pukeutua taistelllessan sudennahkaan⁵⁰.

Arkadian ulkopuolella susi yhdistyy olympolaisista jumalista ennen muuta Apolloon. Myyttinen selitys Apollon ja suden yhteydestä liittyy jumalan äitiin, joka pakeni mustasukkaisen Heran vihoja suden hahmossa.⁵¹ Apollo oli ennustusten jumala. Apollo Lykaiosta palvottiin usein johdattajajumaluutena, joka susien välityksellä oli antanut ihmisille ohjeitaan. Pausanias kertoo useista kaupungeista, joissa sudelle osoitettiin huomiota Apollon suojeluseläimenä.

Tunnetuin Apollo Lykaioksen palvontapaikoista antiikin Kreikassa oli Argos. Pausanias kertoo palvonnan saaneen alkunsa muinaisina aikoina Danauksen ja Gelanorin riidellessä kaupungin kuninkuudesta. Kansankokouksen miettiessä valintaansa yön yli kävi susi muurien ulkopuolella laiduntaneen härkäläuman kimppuun surmaten johtajahärän. Kansankokous piti tätä jumalten merkinä: Danaus oli tullut suden tavoin kaupunkiin ja haastanut entisen hallitsijan mittelöön vallasta. Apollo oli halunnut kertoa Argoksen kansalle suden välityksellä mikä sille oli parasta, ja siitä päivästä lähtien kaupungissa oli uhrattu Apollolle ja hänen suojelemilleen susille.⁵² Tarina on ollut tunnettu Kreikassa laajaltikin. Susi on toiminut Kreikan klassisena aikakautena Argoksen kaupungin symbolina. Suden kuvaa on esimerkiksi lyöty rahoihin, yleensä alla kuvatussa asennossa (kuva 1).

⁴⁹ esim. *Ov. fast.* 2, 267-358; *Liv.* 1, 5, 1; *Dion. Hal. ant. Rom.* 1, 32, 3.

⁵⁰ *Paus.* 4,11,3.

⁵¹ *Arist. hist. an.* 580a.

⁵² *Paus.* 2,19,4.

Kuva 1

Toinen Apollo Lykaioksen palvonnan keskus Kreikassa oli oraakkelistaan kuuluisa Delfoi. Apollon alttarin vieressä oli susipatsas, jonka kaupunkilaiset myytin mukaan pystyttivät kiitokseksi Apollon johdattajasudelle. Ryöväri oli ammoisina aikoina vienyt Apollon alttarilta jumalalle kuuluvia aarteita ja paennut Parnassos-vuoren tiheisiin metsiköihin piileskelemään, jossa hän nukkuessaan tuli suden surmaamaksi. Päivä toisensa jälkeen tuo samainen susi tuli kaupungin lähistölle ulvomaan, ja kun ihmiset viimein lähtivät seuraamaan sitä metsiin, he löysivät pyhät kultaesineet.⁵³ Pausanias kertoo toisestakin samalla seudulla tapahtuneesta suden johdatuksesta. Suuren vedenpaisumuksen aikaan lähikylän asukkaat pakenivat rajumyrskyä suden ulvonnan johdattamaan suuntaan. Kyläläiset päätyivät vuoren rinteelle ja pelastautuivat kohoavalta merenpinnalta. Vuorelle rakentamalleen kaupungille he antoivat nimen *Lykoreia*, 'susien kaupunki'.⁵⁴

3.2.3. Italia

Latiumin alueelta löytyy Rooman lisäksi toinenkin kaupunki, jonka syntymässä sudella on ollut tärkeä rooli. Kun Laviniumin kaupunkia alettiin rakentaa, oli tarpeen kaataa metsä pois tulevien rakennusten tieltä. Suunnitellulla kaupungin paikalla puhkesi sattumalta metsäpalo, jonka syttymistä kiihdyttivät susi ja kotka. Edellinen toi paikalle suussaan kuivia oksia, jälkimmäinen lietsoi tulta siivillään. Kettu, päinvastoin, yritti sammuttaa paloa veteen kastellulla hännällään, muttei voinut voittaa sutta ja kotkaa. Metsä paloi ja kaupungin rakentaminen saattoi alkaa.⁵⁵

⁵³ Paus. 10,14,7.

⁵⁴ Paus. 10, 6, 2.

⁵⁵ Dion. Hal. *ant. Rom.* 1, 59, 2.

Susi ja kotka olivat Laviniiumissa toteemieläimen asemassa. Punainen kettu symboloi syntytarinassa Laviniumin perivihollisia rutuleita, jotka ovat saaneet nimensä latinan punaista väriä tarkoittavasta sanasta (*rutilus* 'punertava' < *ruber* 'punainen').⁵⁶ Laviniiumissa tulta vaaliville sudelle ja kotkalle oli pystytetty patsas torin keskelle⁵⁷. Kaupungissa syntynyt Lucius Papius Celsus lyötätti valtiollisesta rahanlyönnistä vastatessaan vuonna 45 eKr. rahoja, joissa muistetaan kotikaupungin toteemieläimiä (kuva 2)⁵⁸.

Kuva 2

Latiumin maakunnan ulkopuolisessa Italiassa suden palvontaa tiedetään esiintyneen ainoastaan samnilaisiin kansoihin kuuluvien hirpiinien parissa. He olivat Rooman pohjoispuolella asuva vuoristokansa, joka oli saanut nimensä toteemieläimeltään sudelta (*hirpus*).⁵⁹ Tarun mukaan kansa saapui asunsijoilleen pohjoisesta suden johdattamana ottaen itselleen opastajansa nimen.⁶⁰ Mahdollisesti vaelluslegenda pohjautuu itaalisten kansojen saapumiseen Apenniinien niemimaalle pohjoisen suunnasta⁶¹.

In hoc autem monte cum aliquando ... sacrum persolveretur ... subito venientes lupi ex ta de igni rapuerunt. Quos cum diu pastores sequerentur, delati sunt ad quendam speluncam, ... et exinde est orta pestilentia. ... De qua responsum est, posse eam sedari, si lupos imitarentur.

(Serv. *Aen.* 11, 785.)

Tällä vuorella (Soracte) suoritettiin muinoin uhrimenoja, kun sudet yhtäkkiä paikalla ilmestyen sieppasivat uhrilahjat tulesta. Kun paimenet olivat ajaneet niitä takaa jo kauan, saapuivat he eräälle luolalle. Sieltä he saivat ruttotartunnan. ... Oraakkeli neuvoi heitä, että he voisivat parantua, jos jäljittelisivät susia.

⁵⁶ Alföldi 1965, 277-278.

⁵⁷ Dion. Hal. *ant. Rom.* 1,59,5.

⁵⁸ RE XVIII₃, s.v. 'Papius (10)', 1078.

⁵⁹ Strabo 5,250; Serv. *Aen.* 11,785.

⁶⁰ Strabo 5,250.

⁶¹ RE VIII₂ s.v. 'Hirpini', 1935-36.

Näin sai legendan mukaan alkunsa Soracte-vuorella toiminut *Hirpi Sorani* -papisto, jonka jäsenet saivat elantonsa luonnon antimien ohella ryöstelystä. Papit pyrkivät elämään susien tavoin sekä toimivat välittäjänä kansan ja heitä suojelevien jumalten välillä.

Papiston suorittamaa riittä ei tarkalleen tunneta. Yleisen käsityksen mukaan kyseessä on ollut sovitusrituaali, jossa tuli näytteli keskeistä osaa. Papit kulkivat uhriesineiden kanssa palavan tulen halki kolme kertaa, jotka merkitsivät sovitusta, puhdistautumista ja suojautumista pahoja voimia vastaan. Lopuksi uhriesineet annettiin alttarille jumalten lepyttämiseksi. Indoeurooppalaisten kansojen keskuudesta tunnetaan lukuisia samankaltaisia riittejä, jossa papit kulkevat tulen läpi tai hehkuvien hiilien yli puhdistukseen edustamansa kansan.⁶² Toinen, huomattavasti epätodennäköisempi, selitys rituaalista on, että rituaali toimii oraakkeliriittinä. Tulen läpi kulkiessaan susipapit siirtyivät maan päältä jumalten yhteyteen välittäen palattuaan jumalten tahdon kansalleen.⁶³

Vanhin selitys nimelle *Soranus* on ollut manalan jumala, jolloin papiston nimi tarkoittaisi 'Haadeksen susia'⁶⁴. Todennäköisempää on kuitenkin, että pappien suden hahmossa palvoma jumala oli auringon jumala, mikä selittäisi tulen läsnäolon. *Soranus* katsotaankin vain paikannimestä muodostuneeksi nimeksi (*Soract-mus*), joten papit olisivatkin 'Soracte-vuoren susia'⁶⁵. Hirpiinien tiedetään jatkaneen palvontamenojaan vielä Rooman keisariaikanakin, mutta tällöin muotoaan muuttaneita uhritoimituksia järjestettiin vain vuosittain. Luultavimmin alueen roomalaistuminen kahdella viimeisellä vuosisadalla eKr. sai vanhan riitin vähitellen maallistumaan osaksi valtakunnanuskontoa.⁶⁶

Haud procul urbe Roma in Faliscorum agro familiae sunt paucae quae vocantur Hirpi. Hae sacrificio annuo, quod fit ad montem Soractem Apollini, super ambustam ligni struem ambulantes non aduruntur et ob id perpetuo senatus consulto militiae omniumque aliorum munerum vacationem habent.
(Plin. *nat.* 7,19.)

⁶² Frazer 1913, 15-24; Binder 1964, 92.

⁶³ Otto 1913, 1934.

⁶⁴ esim. Serv. *Aen.* 11, 785.

⁶⁵ esim. Otto 1913, 1934; Binder 1964, 92; Richter 1978, 981.

⁶⁶ Otto 1913, 1933-35.

Varsin lähellä Rooman kaupunkia on faliskien mailla muutamia perheitä, joita kutsutaan nimellä *Hirpi*. Vuosittaisessa rituaalissaan, joka pidetään Apollon kunniaksi Soracte-vuorella, he kulkevat hehkuvan puuhiillon yli polttamatta itseään. Tämän vuoksi heille on senaatin päätöksellä myönnetty jatkuva vapautus sotapalveluksesta ja kaikista muista velvoitteista.

Soracte-vuoren merkitystä palvontapaikkana kuvaa, että kultti on muotoaan muuttaen jatkunut samalla paikalla nykyaikaan saakka. Kristinusko otti 300-luvulla muinaisen *Hirpi Sorani* -pappien riittipaikan omaan käyttöönsä ja sinne rakennettiin Pyhän Silvesterin luostari.⁶⁷

3.2.4. Rooman *Lupercalia*

Eräs roomalaisen uskonnon vanhimmista ja keskeisimmistä riiteistä oli susille omistettu. Vuosittain helmikuun 15. päivänä vietetyn *Lupercalia*-juhlan historia ulottuu kirjallisia lähteitä varhaisemmaksi⁶⁸. Luotettavat kuvaukset *Lupercaliasta* ovat tasavallan ajan loppupuolelta tai keisarikaudelta⁶⁹, mutta jo paljon tätä ennen riitin kulku lienee ollut samankaltainen. On kuitenkin todennäköistä, että tunnettu rituaali on muuttunut hieman siitä, millainen se alunperin on ollut.⁷⁰

Fera quaedam sodalitas et plane pastoricia atque agrestis germanorum
Lupercorum, quorum coitio illa silvestris ante est instituta quam humanitas
atque leges.

(Cic. *Cael.* 26.)

Villi on tuo laidunmaitten ja syrjäseutujen oikeiden susien veljeskunta,
joiden metsälliset kokoontumiset ovat saaneet alkunsa jo ennen sivistyksen
ja lakien syntyä.

Tertia post idus nudos Aurora Lupercos
aspicit, et Fauni sacra bicornis eunt. ...
Cur igitur currant et cur – sic currere mos est –
nuda ferant posita corpora veste, rogas.
Ipse deus velox discurrere gaudet in altis
montibus...

(Ov. *fast.* 2,267-286.)

Kolmantena päivänä iduksesta Aamurusko näkee alastomat

⁶⁷ <http://www.civitacastellana.it/storia>. [20.10.01]

⁶⁸ Bloch 1960, 131.

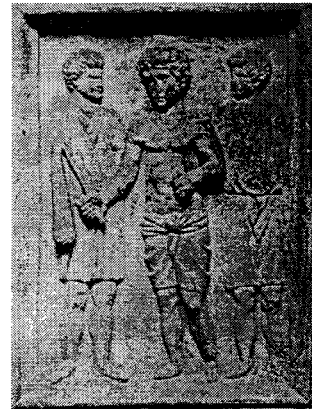
⁶⁹ esim. Ov. *fast.* 2,267-474; Liv. 1,5,1.

⁷⁰ Beard, North & Price 1998, 7-8.

luperci-papit. Sarvipäisen Faunuksen juhla on käynnissä.
 Miksi papit siis juoksevat ja miksi (kuten juoksussa on tapana)
 heidän paljaat vartalonsa eivät kannaa vaatteita, kysyt.
 Jumala itse iloitsee juosta harhaillessaan korkeilla vuorilla

Riitin suorittivan *luperci*-papit. He olivat roomalaiseen tapaan jakaantuneet kahteen eri pappiskollegioon (*Quinctiales* ja *Fabiani*). Papit uhrasivat riitin aluksi vuohen ja koiran Palatium-kukkulan juurella *Lupercal*-luolassa, jossa susiemo tarun mukaan oli imettänyt Romulusta ja Remusta. Vuohen vereen kastetulla puukolla kosketettiin kahden nuoren papin otsaa, veri pyyhittiin pois ja papit nauroivat äänekkäästi. Pukeutuneina pelkkiin nahankaistaleisiin nämä kaksi pappia lähtivät juoksemaan Palatiumin ympäri. Käsissään heillä oli uhratun vuohen nahasta revittyjä suikaleita, joilla he löivät kevyesti juoksureitin varrelle kokoontuneita katsojia.⁷¹

Lupercalia-riitti muuttui edelleen keisarikaudellakin. Ohessa on 100-luvulta jKr. peräisin oleva hautareliefi (kuva 3), joka esittää pappia keisarikauteisessa asussaan. Sekä nuorukaisen asu että hänen kädessään pitämä esine ovat erilaisia kuin varhaisempien kirjailijoiden kuvauksissa: Puku on nahkakaisteleita peittävämpi. Katsojien lyöntiin käytetty esine taas on varrellinen, ei uhratun vuohen nahasta revitty suikale kuten alunperin.

Kuva 3

Riitin syntymyytissä yhdistyvät kaksi eri legendaa. Arkadialaissyntyisen Euandroksen sanotaan tuoneen riitin kotiseudultaan Roomaan jo ennen Aeneaan saapumista Italiaan. Dionysios Halikarnassolainen kertoo, että Euandroksen saavuttua kumppaneineen uuteen maahan he ensimmäiseksi rakensivat temppelin Pan Lykaiokselle, Arkadian palvotuimmalle jumalalle. He kutsuivat kukkulaa vanhan kotipaikkansa mukaan nimellä *Pallantion*, sen rinteessä olevaa luolaa *Lykaion*. Latinalaista luolannimeä *Lupercal* Dionysios pitää suorana käännöksenä kreikankielisestä nimestä. Tuossa luolassa Euandros seurueineen aloitti Panin palvontariitin, jota roomalaiset myöhemmin jatkoivat

⁷¹ Marbach 1927, 1817.

*Lupercaliana.*⁷²

Transtulit Euander silvestria numina secum;
 hic, ubi nunc Urbs est, tum locus urbis erat.
 (Ov. *fast.* 2,280-281.)

Euandros toi mukanaan metsäjumaluudet.
 Tässä, jossa kaupunkimme nyt on, oli silloin vasta kaupungin paikka.

Vuosisatoja Euandroksen jälkeen *Lupercal*-luola toimi paikkana, jossa susiemo imetti löytämiään Romulusta ja Remusta. Pappien juosten kiertämä Palatinus-kukkula oli paikka, johon Romulus veljensä kanssa riitauduttuaan perusti oman kaupunkinsa. Rituaali sai näin myös Romuluksen muistojuhlan luonteen.⁷³

... Lupercal non nulli dictum putant. Alii quod illic lupa Remum et Romulum nutrierit. Alii, quod et Vergilius, locum esse hunc sacratum Pani, deo Arcadiae, cui etiam mons Lycaeus in Arcadia consecraus est.
 (Serv. *Aen.* 7,343.)

Luolaa kutsutaan Lupercaliksi. Toisten mielestä syynä on se, että susiemo ruokki siellä Romulusta ja Remusta. Toiset, kuten Vergilius, sanovat paikan olevan pyhitetty Panille, arkadialaiselle jumalalle, jolle myös Arkadian Lykaios-vuori on pyhitetty.

Arkadialaisten rituaalien jumala oli siis nimeltään Pan Lykaios. Roomalaisen tavan mukaisesti jumala sai latinalaisperäisen nimen. *Lupercaliassa* palvottua jumalaa kutsuttiin nimellä Faunus. Hän oli metsän- ja paimenten jumala, johon yhdistyivät niin kreikkalaisten Pan kuin vanha itaalinen metsänjumala Inuus. Faunuksen ja suden yhteys on vanhaa, esihistoriallista perua.⁷⁴ Suden siirtymistä myöhemmin sodanjumala Marsin suojeluseläimeksi selitettiin mm. sillä, että Faunus olisi Marsin poika⁷⁵.

Riitin merkitystä tutkiessa ydinkysymyksenä on, mikä suden rooli *Lupercaliassa* on alunperin ollut. Tämän selvittämiseksi on kiinnitettävä huomio siihen, mistä juhla on saanut nimensä. Nimen alkuperästä on kolme päätulkintaa, joista yksi antaa juhlan perimmäisestä luonteesta täysin päinvastaisen tulkinnan kuin kaksi muuta. Varhaisin tulkinta on ollut, että *lupercus*-pappien nimi tulee sutta ja telkeämistä tarkoittavista

⁷² Dion. Hal. *ant. Rom.* 1,32,3-5.

⁷³ Marbach 1927, 1817-18.

⁷⁴ Binder 1964, 82.

⁷⁵ Dion. Hal. *ant. Rom.* 1, 31.

sanoista (*lupus + arcere*). Tämän selityksen mukaisesti riitti pyrki estämään suden pääsyn karjan kimppuun. Muiden lähikansojen parista ei tunneta viitteitä vastaavanlaisesta sudenkarkoituskultista.⁷⁶ Telkeämistulkinnan taustalla on oletus riitin yhteydestä paimeniin, joka on osoittautunut virheelliseksi. Faunus on Paniin yhdistettynä saanut paimenetkin omaan valtapiiriinsä, vaikka alunperin onkin ollut villin luonnon jumala. Faunuksen nimi perustuu itaaliseen sanaan *dhauno*, 'ahdistaja'. Petojumalalle omistettu riitti ei voi olla petoja vastaan suunnattu, joten teoria susien telkeämisestä voidaan hylätä.⁷⁷ Toinen tulkinta esittää papin nimen tarkoittavan 'sutta seuraavaa' (*lupo-sequos*). Latinan kielen äännehistoriankin nojalla tämä tulkinta on edellistä todennäköisempi. Kolmannen teorian mukaan *lupercus* on vain pidentynyt muoto sanasta *lupus*.⁷⁸ Näin papit olisivat *Hirpi Sorani*-papiston tavoin itse susia. Kreikastakin tunnetaan useita papistoja, joiden katsottiin olevan palvomiensa eläinten ruumiillistumia⁷⁹. Sekä toinen että kolmas vaihtoehto antavat samankaltaiset lähtökohdat rituaalin merkityksen selvittämiseen. *Luperci*-papit edustivat siis susia: ollen joko itse eläimiä tai heidän jälkiään seuraavia ihmisiä.⁸⁰

Eräs *luperci*-pappien suorittaman läpsinnän selityksistä on ollut hedelmällisyysrituaali. Ajankohta kevään kynnyksellä tukeekin teoriaa. Hedelmällisyyden turvaamismerkitys ei kuitenkaan ole kuulunut osaksi alkuperäistä riittiä. Faunus ei ole hedelmällisyyden jumala. Läpsiminen kohdistuu sekä naisiin että miehiin, mikä ei olisi hedelmällisyysriitin mukaista. Keisarikaudella tunnettu hedelmällisyysriitin luonne lienee liittynyt osaksi *Lupercalia* 200-luvulla eKr.⁸¹

Susi on vahvasti kuolemaan liitetty eläin. Italiassa suden ja manalan jumalan välillä tunnetaan suora yhteys ainoastaan etruskeilla, mutta lukuisten muiden indoeurooppalaisten kansojen tavoin itaalisillekin kansoille kuolema ja susi ovat tekemisissä toistensa kanssa. *Lupercalian* juoksu ja läpsiminen toimivatkin puhdistus- ja sovitusriittinä. Susipapit

⁷⁶ Richter 1978, 980

⁷⁷ Radke 1965, s.v. 'Faunus', 120.

⁷⁸ Walde & Hoffmann 1938, s.v. 'Lupercus', 835.

⁷⁹ Wissowa 1909, 482.

⁸⁰ Binder 1964, 90-92.

⁸¹ Wiseman 1995, 84.

saattoivat kuoleman liittolaisina suojella kansaansa vuosittaisella rituaalillaan.⁸²

Riitin puhdistava merkitys tunnettiin myös antiikin aikana. Ovidius kertoo helmikuun (*Februarius*) saaneen nimensä juuri *Lupercalia*-juhlan tästä puolesta (*februa* 'puhdistusmenot').

Denique quodcumque est, quo corpora nostra piantur,
hoc apud intonsos nomen habebat avos.
Mensis ab his dictus, secta quia pelle Luperci
omne solum lustrant idque piamen habent. ...
Omne nefas omnemque mali purgamina causam
credebant nostri tollere posse senes.
(Ov. *fast.* 2, 30-38.)

Onpa se siis mikä tahansa, jolla ruumiimme pyhitetään,
tämä nimi (*februa*) sillä oli parrakkaiden esi-isien keskuudessa.
Kuukausi on saanut nimensä tästä, silloin lupercien kiltä nahalla
puhdistaa kaiken, se on heidän ainoa sovitukseenonsa.
Meidän isämme uskoivat sovituksen poistavan
kaiken väärän ja kaiken pahuutta aiheuttavan.

⁸² Binder 1964, 90.

4. ROMULUS-MYYTTI

Rooman kaupungin historia alkaa tarujen mukaan Troijan tuhosta, jonka ajankohdaksi on laskettu vuosi 1184 eKr. Palavasta kaupungista paennut Aeneas päätyi värikkäiden vaiheiden jälkeen Italiaan, jossa hänen pojastaan Ascaniuksesta tuli latiumilaisten kantaisä. Ascaniuksen jälkeläisten hallittua Alba Longan kaupunkia 12 sukupolven ajan tullaan hetkeen, jolloin Romuluksen taru alkaa.

Alba Longan kuninkaana on Numitor, jolta oma veli, Amulius, riistää vallan. Estääkseen Numitorin suvun jatkumisen Amulius surmaa tämän pojat. Tytär Rea Silvian hän määrää Vesta-jumalattaren papittareksi, joiden on pysyttävä neitsyenä. Rea Silvia tulee kuitenkin raskaaksi sodanjumala Marsille ja synnyttää kaksoispojat, Romuluksen ja Remuksen. Amulius käskee heittää vastasyntyneet jokeen kuolemaan, mutta poikien kaukalo ajautuukin rantatörmälle.

Poikien luo osuu naarassusi, joka hoitaa poikia ominaan. Susi on Marsin suojeluseläin, kuten myös ruokinnassa avustanut tikka. Alueella asustanut paimen Faustulus löytää suden hoitamat pojat ja ottaa heidät kotiinsa kasvatettavaksi. Vartuttuaan pojat hyökkäävät Amuliusta vastaan ja palauttavat Alba Longan kruunun isoisälleen Numitorille. Itse he palaavat imettäjäsudon asuinsijoille perustamaan omaa kaupunkiaan. Veljekset kuitenkin riitaantuvat, jolloin Romulus surmaa Remuksen ja perustaa yksin kaupunkinsa, Rooman.

Rooman perustamisvuodesta esitettiin tasavallan ajalla lukuisia eri laskelmia, kunnes Varron esittämä 753 eKr. sai yleisen hyväskynnän. Dionysios Halikarnassolaisen mukaan Romuluksen ikä oli tuolloin 18, joten kaksoiset olivat syntyneet helmikuussa 771 eKr.⁸³ Varhaisimmat kirjalliset todisteet tarusta ovat peräisin Fabius Pictorilta 200-luvulta eKr. Hänen teoksiaan ei ole nykypäiviin säilynyt, mutta häntä hieman nuoremmalta Enniukselta tunnetaan Rooman syntyä käsitteleviä katkelmia.⁸⁴ Myöhemmin tarinan ovat kokonaisuudessaan kertoneet mm. Titus Livius, Ovidius ja Plutarkhos. Keskeisenä

⁸³ Dion. Hal. *ant. Rom.* 1,79; 2,56.

⁸⁴ Enn. *ann.* 59-72; Richter 1978, 978.

roomalaisena tarinana sitä sivuavat myös lukuisat muut kirjailijat eri teoksissaan.⁸⁵

Romulus-myytin oletetun tapahtuma-ajankohdan ja ensimmäisten kirjallisten lähteiden välillä on siis vuosisatojen aukko. Nykyisinkin tutkijat ovat kovin erimielisiä siitä, kuinka vanhaa perua taru Romuluksesta itse asiassa on. Näkemykset tarun syntyajankohdasta vaihtelevat 700-luvulta eKr. vuoden 300 eKr. vaiheille⁸⁶. Myöhäisimmänkin syntyajoituksen ja tarinan muistiinkirjoittamisen välillä on lähes sadan vuoden väli. Legenda Romuluksesta on ollut vuosikymmenten, mahdollisesti jopa vuosisatojen, ajan suullista perimätietoa. Tämä on eräs tekijä, joka selittää eroavaisuudet eri kirjailijoiden kuvauksissa.

4.1. ERI KIRJAILIJOIDEN VERSIOT

4.1.1. Dionysios Halikarnassolainen

(*Antiquitates Romanae*: 1,79. Kirjoitettu 30 - 8 eKr.)

Varhaisimmaksi ajoitettu täydellisenä säilynyt kuvaus Romuluksen alkuvaiheista on kreikkalaisen Dionysios Halikarnassolaisen Rooman historiaa käsittelevästä teoksesta. Dionysios kertoo lähteekseen Fabius Pictorin sekä häntä seuranneet Lucius Cinciuksen⁸⁷, Marcus Porcius Caton⁸⁸ ja Calpurnius Pison⁸⁹.

Sudella on Dionysioksen kertomuksessa hyvin merkittävä asema. Se ruokkii ja pesee vastasyntyneet pojat huolehtien heistä äidillisesti siihen saakka, kun näkyä ihmettelevät paimenet alkavat karkottaa eläintä huudoin. Susi ei metelöintiä säikähdä, vaan vetäytyy rauhallisesti pois lasten luota osansa täytettyään. Näytöksen paimenissa herättämää hämmennystä ja yliluonnollisuuden tunnetta Dionysios kuvaa laajalti.

Dionysios sitoo tapahtuman sekä varhaisempaan että myöhempään historiaan. Hän muistuttaa, että paikka jossa susi kaksospoikia imetti, on sama, jossa Pan Lykaiosta on

⁸⁵ esim. Cic. *Catil.* 3 19; Verg. *Aen.* 1,274-279; Prop. 2,6,20; 4,1,38; Hyg. *fab.* 252.

⁸⁶ Wiseman 1995, 63-76.

⁸⁷ RE III₂, s.v. 'Cincius (5)', 2556-2557.

⁸⁸ RE XII₁, s.v. 'Porcius (9)', 108-165.

⁸⁹ RE III₁, s.v. 'Calpurnius (64)', 1377.

palvottu Euandroksen ajoista lähtien. Dionysios mainitsee useammassakin kohdassa jumalten vaikuttavan asioihin, muttei tarkemmin erittele, kuka vaikuttava jumala on. Sekä Panilla (roomalaistettuna Faunus) että Marsilla oli kiinteä yhteys suteen, mutta Dionysios ei halua nimetä erityisesti kumpaakaan jumalallisten voimien lähteeksi. Omaan aikaansa kirjailija liittää tarinan kuvaamalla luolan edustalle tapahtumien muistoksi pystytettyä susipatsasta.

4.1.2. Titus Livius

(*Ab urbe condita*: 1,4. Kirjoitettu 27 - 25 eKr.)

Historioitsija Titus Livius kertoo Romuluksen tarun laajan vuosi vuodelta etenevän historiatoon alussa. Hän käy Romuluksen syntymän ja ihmeellisen pelastumisen läpi varsin lyhyesti keskittyen enemmän lapsuusikää myöhempisiin vaiheisiin.

Tenet fama ... lupam sitientem ex montibus qui circa sunt ad puerilem vagitum cursum flexisse; eam summissas infantibus adeo mitem praebuisse mamman ut lingua lambentem pueros magister regii pecoris invenerit.
(Liv. 1,4,6.)

Läheisiltä vuorilta janoissaan liikkeelle lähtenyt naarassusi suuntasi silloin kulkunsa sinne päin mistä kuului lasten itkua. Se oli tarjonnut pienokaisille nisänsä niin lauhkeana, että kun kuninkaan karjanhoitaja osui paikalle, hän tapasi sen nuoleskelemassa poikia kielellään.
(suom. Marja Itkonen-Kaila)

Liviuksen teoksessa myytiin suhtaudutaan varsin järkipäisesti. Livius myöntää kohtalon ja jumalallisen sattuman vaikuttaneen asioihin, mutta pyrkii antamaan monille legendan hämmästyttävimmille osille uskottavan selitysmallin. Hän esittää tulkinnan, jonka mukaan perimätiedossa mainittu naarassusi ei ehkä olisikaan ollut koiraeläin vaan maksullinen nainen, josta tiedetään toisinaan samaa nimeä käytetyn. Poikien alkuperääkään Livius ei pidä jumalaisena, vaan katsoo, että Rea Silvia raiskattiin.

Liviuksen kertomuksen painoarvo on korostunut myöhempinä aikakausina. Osana laajaa historiatoon hänen versionsa Rooman syntytarusta on luetuin ja tunnetuin.

4.1.3. Ovidius

(*Fasti*: 2, 381-422. Kirjoitettu 8 jKr.)

Roomalaisten omaan, ei-kreikkalaisperäiseen, mytologiaan tutustuttaessa runoilija Ovidiuksen *Fasti* on korvaamaton lähde. Ovidius on käynyt teoksessaan läpi roomalaisen kalenterin kuusi ensimmäistä kuukautta kertoen eri juhlien taustoista varsin laveasti. Helmikuun 15. päivänä vietettävän *Lupercalia*-juhlan yhteydessä hän kertoo oman versionsa Romuluksen ja Remuksen syntymästä.

Silvia vestalis caelestia semina partu
ediderat patruo regna tenente suo;
is iubet auferrii parvos et in amne necari:
Quid facis? Ex istis Romulus alter erit.
(*Ov. fast.* 2,383-386.)

Vestan papitar Silvia synnytti jumalaista juurta
olevat lapset setänsä hallitessa.
Tämä käski viedä pienokaiset pois surmattavaksi
joessa. Mitä teet? – Toisesta lapsestahan tulee Romulus!

Ovidiuksella keskeiseen asemaan nousee myytin jumalallinen luonne. Marsin osallisuus tapahtumiin kulkee voimakkaana läpi kertomuksen. Pojat jokeen kantavat palvelijat tunnistavat heidän jumalaisen syntyperänsä ja luottavat siihen, että korkeammat voimat pelastavat pienokaiset julmalta kohtalolta.

Si genus arguitur vultu, nisi fallit imago,
nescio quem in vobis suspicor esse deum.
At si quis vestrae deus esset originis auctor,
in tam praecipiti tempore ferret opem.
(*Ov. fast.* 2,397-400.)

Jos kasvot kertovat suvusta, eivätkä silmäni petä,
arvelen teissä olevan jotakuta jumalaa.
Ja jos joku jumala on teidät alulle saattanut,
hän kyllä auttaa teitä näin hädän hetkellä.

Susi saa Ovidiuksella ylistystä kaupungin perustajan äitinä. Marsin merkitys näkyy myös sodanjumalan toisen suojelelaimen, tikan, läsnäolossa.

Marte satos scires: timor abfuit, ubera ducunt
nec sibi promissi lactis aluntur ope.
Illa loco nomen fecit, locus ipse Lupercis.
Magna dati nutrix praemia lactis habet.

....
 Martia, picus, avis gemino pro stipite pugnat
 et lupa: tuta per hos utraque palma fuit.
 (Ov. *fast.* 2,419-422; 3,37-38.)

Näet heidät Marsin pojiksi: pelotta he kävivät nisille
 ja nauttivat muita varten tarkoitettua maidosta.
 Susi antoi nimensä paikalle, paikka itse *Luperci*-papeille.
 Imettäjä sai suuren palkinnon antamastaan maidosta.

Marsin lintu, tikka, taisteli kahden vesan puolesta kuten
 susikin: he turvasivat kummankin verson kasvun.

4.1.4. Plutarkhos

(*Romulus*: 3-4. Kirjoitettu 80 -100 jKr.)

Plutarkhos oli Dionysios Halikarnassolaisen tapaan kreikkalainen, Roomassa asunut kirjailija. Hän laati antiikin merkkihenkilöistä kaksoiselämäkertoja, joissa kreikkalaisen ja roomalaisen kuuluisuuden elämä esitettiin vertailuparina. Romuluksen vastineeksi Plutarkhos on ottanut Ateenan perustaja Theseuksen. Romuluksen elämäkerrassa tapahtumien kulle annetaan monin paikoin eri vaihtoehtoja. Yksityiskohtana, jota muilta kirjailijoilta ei tavata, esittää Plutarkhos vaihtoehdon, että Rea Silvian kanssa makasikin hänen sosisopaan pukeutunut setänsä, kuningas Amulius, jota Silvia erehtyi luulemaan Mars-jumalaksi.

Romuluksen ja Remuksen ruokintaan osallistuivat Plutarkhoksen mukaan susi ja tikka, joista kumpikin on Marsin suojelema. Hän kertoo myös, että Latiumin asukkaat palvoivat ja kunnioittivat tikkaa erityisen paljon vielä hänen omana aikanaankin. Suden kunnioituksesta hän ei mainitse mitään. Otaksuttavaa on, että roomalaisten sudelle suoma erityisasema oli niin laajalti tunnettu kautta valtakunnan, jottei Plutarkhos katsonut aiheelliseksi mainita siitä lainkaan.

4.1.5. Justinus

(*Epitoma*: 42,2. Kirjoitettu n. 200 jKr.)

Marcus Junianius Justinuksen kertomus myötäilee hyvin pitkälti Ovidiuksen myyttikuvausta. Keskeistä hänelläkin on jumalallinen voima, joka säästää pojat tulevaa tehtävänsä varten. Suden äidillisen käytöksen kaksosia hoitaessaan Justinus selittää paitsi

Marsin myötävaikutuksella myös susiemon kokemalla menetyksellä:

Sed Fortuna origini Romanae prospiciens pueros lupae alendos obtulit, quae amissis catulis distenta ubera exinanire cupiens nutricem se infantibus praebuit. Cum saepius ad parvulos veluti ad catulos reverteretur, rem Faustulus pastor animadvertit.

(Iust. 42,2,5.)

Mutta Onnetar piti huolta Rooman synnystä antaen pojat ruokittavaksi sudelle. Se oli menettänyt pentunsa ja tarjoutui pienokaisten imettäjäksi haluten tyhjentää täydet nisänsä. Kun se palasi tiheään poikien luo kuten omiensa, huomasi Faustulus-paimen asian.

4.1.6. Pseudo- Victor Aurelianus

(*Origo gentis Romanae*: 20-21. Kirjoitettu n. 360 jKr.)

Oman versionsa Romulus-tarusta esittää kirja *Origo gentis Romanae*. Teosta pidettiin alunperin Victor Aurelianusin laatimana. Tutkimusten mukaan kirja kuitenkin ei ole hänen tekemänsä, joten tuntemattomaksi jääneeseen kirjailijaan viitataan nykyisin Pseudo-Victor Aurelianus -nimellä.

Origo gentis Romanae kertoo Romuluksen ja Remuksen ensihetkestä kaksi eri versiota. Toisen sanotaan periytyvän Fabius Pictorilta, toisen Valerius Antiakselta⁹⁰. Fabius Pictoria seuraava versio on selvästi suppeampi kuin Dionysios Halikarnassolaisen kertoma. Teoksen *Origo gentis Romanae* kertomuksessa Faustulus-paimen on läsnä aivan alusta saakka, toisin kuin Dionysios kuvailee. Pseudo- Victor Aurelianus myös mainitsee tikan auttavan suojeleijajumalansa poikien ruokinnassa.

Faustulus ... vidit relabente flumine alveum, in quo pueri erant, obhaesisse ad arborem fici puerorumque vagitu lupam excitam ... primo lambitu eos detersisse, dein levandorum uberum gratia mammas praebuisse.

(Ps. Aur. Vict. *orig.* 20,3.)

Faustulus näki joen kuljettaman kaukalon, jossa pojat olivat, tarttuneen viikunapuuhun ja paikalle osuneen suden ... puhdistaneen heidät ensin nuolemalla ja sitten tarjonneen näille rintansa keventääkseen nisiään.

Kirjan tarjoama vaihtoehtoinen selitysmalli hylkää yliluonnolliset elementit kokonaan. Valeriukselta periytyväksi sanottu tarina on ainoa, jossa poikia ei jätetäkään Tiberin

⁹⁰ RE VIIA₂, s.v. 'Antias (98)', 2313-2340.

aaltojen vietäväksi.

At vero Valerius tradit pueros ex Rhea Silvia natos Amulium regem Faustulo servo necandos dedisse, sed eum a Numitore exoratum, ne pueri necarentur, Accae Larentiae amicae suae nutriendos dedisse, quam mulierem, eo quod pretio corpus sit vulgare solita, lupam dictam.

(Ps. Aur. Vict. *orig.* 21,1.)

Valerius puolestaan kertoo kuningas Amuliuksen määränneen orjansa Faustuluksen tappamaan Rea Silvian pojat. Numitor rukoili kuitenkin, ettei hän surmaisi poikia, ja niinpä orja antoi heidät ruokittavaksi ystävättärelleen Acca Larentialle. Tätä naista sanottiin naarassudeksi, koska hän antoi maksusta ruumiinsa yleiseen käyttöön.

4.1.7. Yhteenveto eri versioista

Olen koonnut alla olevaan taulukkoon Romulus-myytin keskeisten elementtien vaihtelun eri kirjailijoiden teksteissä käsittäen **a)** Romuluksen ja Remuksen syntyperän, **b)** tikan osallisuuden, **c)** sen tarkoittiko *lupa* suden sijasta maksullista naista sekä **d)** Faustuluksen aseman.

	Poikien synty	Tikka	<i>lupa</i> = nainen	Faustulus
Dionysios Halikarnassolainen	raiskaus	-	-	kuninkaan karjanhoitaja
Titus Livius	raiskaus	-	ehkä	kuninkaan karjanhoitaja
Ovidius	Mars	X	-	paimen
Plutarkhos	Amulius tai Mars	X	ehkä	palvelija
Justinus	raiskaus tai Mars	-	-	paimen
Pseudo-Victor / Fabius Pictor	Mars	X	-	sikopaimen
Pseudo-Victor / Valerius Antias	?	-	X	orja

4.2. SAMANKALTAISIA MYYTTEJÄ MUUALTA

Carlo Ginzburg on teoksessa *Ecstasies* Euroopan ja Aasian myyttejä tutkiessaan havainnut, että eri kansojen mytologiasta löytyy runsaasti keskenään yhteneviä tarinoita. Satu

Tuhkimosta tunnetaan paristakymmenessä paikassa eri puolilta Euraasiaa.⁹¹ Ihmissudet ovat yleiseuraasialaista myyttiperimää, ylitse etnisten ja kielellisten rajojen⁹². Tarina suuresta vedenpaisumuksesta löytyy Raamatun lisäksi lukuisten muiden kansojen kirjallisuudesta⁹³, vaikkei vesi koskaan lienekään peittänyt maata ainakaan kuvattuun tapaan. Tarinat siis kulkevat ja kansat saavat vaikutteita toinen toisiltaan. Jokainen kulttuuri sekoittaa muualta kuulemiaan tarinoita jossain määrin omiin legendoihinsa.

Romulusenkaan värikkäät vaiheet ennen kaupungin perustamista eivät ole ainutlaatuisia tutustuttaessa antiikin mytologiaan. Ginzburg on luokitellut sankarimyytin seuraaviin palasiin⁹⁴:

- a) tieto lapsen syntymästä, joka luo uhkan hallitsijalle
- b) äidin eristäminen
- c) yritys vastasyntyneen surmaamiseksi
- d) eläimen tai paimenen tuoma pelastus ja varttuminen poissa kotoa
- e) kotiinpaluu ja profetian täytäntöönpano

Välimeren ja Lähi-idän kulttuureista löytyy useita myyttejä, jotka joiltakin osilta ovat yhteneväisiä Romulus-legendan kanssa.

4.2.1. Persia

Persian maailmanvallan perustaja Kyyroksen (k. 529 eKr.) lapsuus ja nuoruus ovat lähes identtisiä Romuluksesta kerrotun tarinan kanssa. Kyyroksen legendasta puuttuu ainoastaan Romuluseseen kiinteästi yhdistyvä susi.

Kyyroksen äidinisä Astyages oli Meedian kuningas, joka sai unessa ennustuksen siitä, että hänen tyttärenpoikansa valtaisi koko Aasian. Hän lähetti vastasyntyneen Kyyroksen surmattavaksi, mutta käskyä suorittavan palvelijan kävi lasta sääliksi. Hän vaihtoikin Kyyroksen kuolleen poikalapsen kanssa. Kyyros jäi Mitradates-paimenen perheen

⁹¹ Ginzburg 1991, 244.

⁹² Ginzburg 1991, 207-217.

⁹³ esim. 1. Moos. 6-9; Ov. *met.* 1,253-347.

⁹⁴ Ginzburg 1991, 235.

kasvatettavaksi ja perheen kuollut poika vietiin todisteeksi kuninkaalle.

Kyyros varttui paimenen luona, kunnes hänet kymmenen vuoden iässä lähetettiin pois Meedian valtakunnasta, Persiaan. Nuoruutensa Kyyros eli persialaisten vuoristolaisten ja ryöväreiden parissa, joista hän kokosi voitokkaan sotajoukkonsakin. Hän kukisti isoisänsä Astyageen ohella lukuisia muitakin hallitsijoita synnyttäen pari vuosisataa kestäneen suurvallan.⁹⁵

4.2.2. Kreikka

Plutarkhoksen mukaan Romuluksen tarina myötäili Sofokleen kadonnutta tragediaa *Tyro*⁹⁶. Näytelmässä kuvattiin Tyron ja merenjumala Poseidonin kaksospoikia, Neleusta ja Peleusta. Romuluksen ja Remuksen tavoin kaksoset oli jätetty joen surmattavaksi. Onnekseen pojat ajautuivat rantaan, josta tamma ja naaraskoira heidät löysivät ja ottivat kasvatikseen. Plutarkhoksen mukaan Fabius Pictor tutustui näytelmään kreikkalaisen historioitsija Diokles Peparethoksen välityksellä, mutta niin tragediasta kuin historioitsijastakaan ei tietoja muista lähteistä ole.⁹⁷ Myös uudessa attikalaisessa komediassa tiedetään olleen katkelmia, joissa Tyron myyttiä sivutaan. Nykypäiviin ei yhtään otetta ole näistäkään säilynyt.⁹⁸

Kuva 4

Kreikan kaupungeista ainakin kolmella on Romuluksen legendaan verrattavissa oleva syntytaru. Kreetalaisen Kydonian (nyk. Hania) perustaja Kydonin pelasti varhaiselta kuolemalta häntä imettänyt koira (kuva 4)⁹⁹. Miletoksen kaupungin samannimisen perustajan kerrotaan olleen suden ruokkima. Hän oli auringonjumala Apollon ja kuolevaisen neidon Akakalliin poika, jonka henkeä äidinisä uhkasi.

Akakallis joutui isäänsä paetessaan jättämään vastasyntyneen pojan metsään, jossa susiemo alkoi hoivata poikaa. Kreikkalaisessa tarustossahan sudet olivat Apollolle

⁹⁵ RE Suppl. IV, s.v. 'Kyros (6)', 1129-1177.

⁹⁶ Plut. *Rom.* 1,3,1.

⁹⁷ Ginzburg 1991, 235; Rosenberg 1914, 1079-83.

⁹⁸ Hunger 1959, s.v. 'Rómulus', 317.

⁹⁹ Binder 1964, 141.

pyhitettyjä. Myöhemmin paimenet löysivät pojan metsästä ja ottivat hänet kasvatikseen.¹⁰⁰ On erittäin todennäköistä, että etruskit tunsivat kauppasuhteittensa ansiosta Miletoksen historian jo 500-luvulla eKr. Tuohon aikaanhan Roomakin oli etruskien vallan alla. Rosenberg pitää mahdollisena, että Rooman perustamismyytti on saanut vaikutteita juuri Miletoksesta.¹⁰¹

Pergamonin perustaja Telefoksen vaiheet sivuavat myös monin osin Romuluksen tarinaa. Telefos oli Tegean kuningas Aleuksen tyttärenpoika. Oraakkeli kertoi Aleukselle, että hänen tyttärenpoikansa tulisi surmaamaan yhden hänen omista pojistaan. Estääkseen tämän Aleus teki ainoasta tyttärestään Athenen papittaren, jolta vaadittiin Vestan neitsyen tavoin miessuhteista pidättymistä. Herakles rakastui kuitenkin tyttäreeseen tehden tämän raskaaksi.

Vihastunut kuningas lähetti tyttärensä hukutettavaksi mereen. Tytär synnytti matkalla pojan ja heidät suljettiin yhdessä arkuun meren armoille. Aallot veivät arkun rantaan pelastaen äidin ja vastasyntyneen pojan hengen. Aleus sai selville, että hänen tyttärensä oli hengissä, vangitutti tämän ja myi orjaksi. Poikaa hän ei löytänyt, sillä äiti oli jättänyt tämän Parthenion-vuorelle luonnon helmoihin.

Myöhemmin paimenet löysivät pojan naarashirven, toisen version mukaan naarasleijonan, imettämänä. Vartuttuaan Telefos osui Aleuksen hoviin ja surmasi häntä pilkanneen miehen tietämättä tätä enokseen. Tämän jälkeen Telefos purjehti Vähä-Aasiaan, jonne hän kirjaviiden vaiheiden jälkeen perusti Pergamonin kaupungin.¹⁰²

Roomalaisten saadessa ensimmäiset suorat kosketukset kreikkalaisiin 500-400 luvuilla eKr. Pergamon oli eräs helleenien rikkaimpia kaupunkeja. Rooman ja Pergamonin välillä vallitsivat hyvät suhteet aina 100-luvulle eKr. saakka, jolloin Pergamon menetti merkitystään Rooman kohottua maailmanvallaksi. Carlo Ginzburgin mukaan Romuluksen ja Telefoksen myyttien samankaltaisuus on perua juuri tästä vuosisataisesta

¹⁰⁰ Binder 1964, 136-137.

¹⁰¹ Rosenberg 1914, 1082.

¹⁰² RE VA₁, s.v. 'Telephos (1)', 362-369.

vuorovaikutuksesta.¹⁰³

4.2.3. Juutalaiset

Juutalaisten vuorovaikutus roomalaisten kanssa ei ole ollut samaa luokkaa kuin kreikkalaisten tai persialaistenkaan. Suoraa yhteyttä Romulus-tarinan ja juutalaisen taruston välillä ei siis voi olla. Joka tapauksessa juutalainen kirjallisuus hyvin dokumentoituna antaa mahdollisuuden tarkkailla, millaisia myyttejä Välimeren - Lähi-Idän -kulttuuripiirissä Rooman aikoihin kerrottiin. Kristitynkin maailman hyvin tuntemasta juutalaisesta kirjallisuudesta löytyy vastineita Romulus-legendan osille.

Mooseksen syntyessä juutalaiset poikalapset oli Egyptin faaraon määräyksen mukaisesti heitettävä Niiliin. Häntä eivät joesta pelastaneet eläimet vaan faaraon tytär. Hovissa vartuttuaan Mooses joutui lähtemään maanpakoon, mutta palasi myöhemmin Egyptiin nostaakseen kansansa faaraota vastaan. Vaikka ulkoiset puitteet poikkeavatkin selvästi Romulus-myytistä, voidaan Ginzburgin luokittelua katsoessa huomata perusrakenteiden yhtäläisyys.¹⁰⁴

Ginzburgin Romuluksen legendasta tekemä viisiosainen luokittelu sopii myös Jeesuksen vaiheisiin. Profeetat olivat ennustaneet uuden kuninkaan syntymää jo vuosisatojen ajan. Neitsyt Maria synnytti hänet tallissa kaukana kotoaan. Herodes määräsi kaikki Betlehemissä syntyneet poikalapset surmattavaksi, mutta Jeesus pelastui perheensä mukana Egyptiin. Myös paluunsa Jerusalemiin ja uuden valtakunnan perustuksen luominen sopivat kaavaan.¹⁰⁵

¹⁰³ Ginzburg 1991, 235.

¹⁰⁴ 2. Moos. 2-6.

¹⁰⁵ Matt. 1-2.

5. SUDEN KÄYTTÖ SYMBOLINA

5.1. KIRJALLISUUDESSA

Kirjallisuudessa susi on Rooman vertauskuvana sodan hetkinä. Toisinaan eläintä käytetään roomalaisten suorana symbolina, toisinaan se on enteenä roomalaisten sotaonnesta.

Rooma mitteli tasavallan ajan alkupuolella voimiaan muita keski-Italian kansoja vastaan kasvattaen vähitellen vaikutusvaltaansa. Vuonna 445 eKr. kansakunta oli luokkaristiriitojen vaivaama ja viholliset huomasivat mahdollisuutensa hyökkäykseen. Livius kertoo naapurikansojen ajatuksista seuraavasti:

Aequi ac Volsci [putaverunt] ... dissolvi licentia militandi morem, nec pro communi iam patria Romam esse. Quidquid irarum simultatumque cum externis fuerit in ipsos verti. Occaecatos lupos intestina rabie opprimendi occasionem esse.

(Liv. 3,66,3-4.)

Eekvit ja volskit arvelivat ... kurittomuuden murtaneen sotaperinteet niin, ettei Rooma enää olisi yhtenäinen kansakunta. Kaikki se muita kohtaan suunnattu viha ja kieroilu näytti nyt kääntyneen heihin itseensä. Keskinäinen raivo oli sokaissut sudet, ja nyt oli tullut tilaisuus heidän kukistamiseensa.

Sataviisikymmentä vuotta myöhemmin (295 eKr.) samnilaissodissa susi toimii jälleen Rooman symbolina. Galleja tässä jumalaisessa näytelmässä puolestaan symboloi hirvi, joka vastaa sarvipäistä Cernunnos-jumalaa.

Cum instructae acies starent, cerva fugiens lupum e montibus exacta per campos inter duas acies decurrit; inde diversae ferae, cerva ad Gallos, lupus ad Romanos cursum deflexit. Lupo data inter ordines via; cervam Galli confixere. Tum ex antesignanis Romanus miles "Illac fuga", inquit, "et caedes vertit, ubi sacram Dianae feram iacentem videtis; hinc victor Martius lupus, integer et intactus, gentis nos Martiae et conditoris nostri admonuit."

(Liv. 10,27,8-9.)

Rintamien ollessa taisteluun järjestettyinä juoksi suden ahdistama hirvi kentän halki juuri rintamien välistä. Sitten eläimet kääntyivät eri suuntiin, hirvi galleihin, susi roomalaisiin päin. Rivistö teki sudelle vapaan kulkutien, hirvi tuli gallien surmaamaksi. Silloin eräs Rooman eturiviläisistä sanoi: "Tuo pako ja kuolema on enne. Näette Dianan pyhän hirven kaatuneena. Täällä voittaja, Marsin haavoittumaton susi, muistutti meitä Marsin suvusta ja perustajastamme".

Toisen puunilaissodan (218-201 eKr.) on tehnyt kuuluisaksi etenkin karthagolaisten peloton johtaja Hannibal. Sodan loppupuolella roomalaiset veivät osan armeijastaan Afrikkaan, jolloin karthagolaisten kotiseutu oli uhattuna. Tällöin Hannibalkin tahtoi lähteä Italiasta Välimeren toiselle puolelle, jossa ratkaiseva taistelu käytäisiin. Horatius asettaa oodissaan Hannibalin pitämään puheen, jossa sotapäällikkö osoittaa tuntevansa Rooman susisymboliikan.

Dixitque tandem perfidus Hannibal:
 "Cervi, luporum praeda rapacium,
 sectamur ultro, quos opimus
 fallere et effugere est triumphus."
 (Hor. *carm.* 4,4,49-53.)

Ja kavala Hannibal sanoi vihdoin:
 "Seuratkaamme me julmien susien metsästäjät hirvet
 heitä toiselle puolen. Meille on luvassa
 juhlava triumfi, kun petämme ja pakenemme heitä."

Claudius Claudianus kuvaa goottilaissodista kertovassa runoelmassaan, kuinka merkittävä symboli susi oli armeijalle ja koko valtakunnalle 600 vuotta myöhemminkin. Virallinen ennustaja yrittää kääntää kahden suden kuoleman positiiviseksi merkiksi, mutta rivimiehet näkevät tapahtumassa huonon enteen. Roomalaiset varoivat surmaamasta sutta missään tilanteessa, joten on ymmärrettävää, että odotetumpi tulkinta keihästetyistä eläimistä on juuri negatiivinen. Susien katsottiin symboloivan koko Rooman valtakuntaa, ja ne liitettiin etruskipäraseen legendaan kansojen elinkaaresta.

Etruskeille aikaa oli suotu kymmenen vuosisadan verran. Roomaa perustaessaan Romulus oli nähnyt kahdentoista korppikotkan lentävän ylitseen¹⁰⁶. Tämän katsottiin merkitsevän, että Roomalle annettu elinaika oli kaksitoista vuosisataa.¹⁰⁷ Goottilaissotien aikaan elettiin vuotta 1150 kaupungin perustamisesta lähtien. Pelokkaat sotilaat uskoivat susienteen myötä valtakunnan lopun koittavan piankin. Näin ei käynyt. Rooman valtakunta sai elää luvatut vuosisatansa luhistuen 1229 vuoden iässä vuonna 476 jKr.

Sed gravius mentes caesorum ostenta luporum
 horrificant. Duo quippe lupi sub principis ora,
 dum campis exercet equos, violenter adorti
 agmen et excepti telis inmane relatu

¹⁰⁶Liv. 1,7,1.

¹⁰⁷Kaimio 1979, 99-100.

prodigium miramque notam duxere futuri.

...
Scrutari si vera velis, fera nuntia Martis
ora sub Augusti casurum prodidit hostem.

...
Sed malus interpres rerum metus omne trahebat
augurium peiore via ...
nutricemque lupam Romae regnoque minari.
Tunc reputant annos interceptoque volatu
vulturis incidunt properatis saecula metis.
(Claud. 26,249-266.)

Mutta miesten mieliä kauhistutti vielä enemmän surmattujen
susien tuoma enne. Kaksi sutta oli todellakin hyökännyt voimalla
ratsuväen rivistön kimppuun majesteetin silmien alla, kun hän oli
johtamassa harjoituksia kentällä. Sudet torjuttiin keihäin ja tämä
hivittävä näytös oli ihmeellinen enne siitä mitä oli tuleva.

...
Jos haluat tulkita sen kuten on totta, Marsin villi sanantuoja kertoi
keisarin silmien edessä vihollista kohtaavasta tappiosta.

...
Mutta pelko, tuo huono tulkitsija, luki enteen huonommalla tavalla:
imettäjäsuden kokema kohtalo oli uhkaksi Rooman mahdille.
Silloin miehet alkoivat laskea vuosia ja kahdennentoista korppikotkan
lennon keskeyttäen katkaisivat Rooman vuosisadat loppua jouduttaen.

5.2. ESINEISSÄ

Antiikin kirjallisuuden tavoin vain hyvin pieni osa roomalaisten ja kreikkalaisten taiteesta on uhmannut ajan hammasta nykypäiviin saakka. Vaikka rakennukset ovatkin harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta luhistuneet, patsaat pirstaloituneet ja kolikot sulatetut uudelleenlyötäväksi metalliksi, tunnetaan kymmeniä esimerkkejä siitä, miten sutta käytettiin Rooman vertauskuvana.

Sutta kuvaavia patsaita on ollut eri puolilla Rooman valtakuntaa. Julkiset tahot ja yksityishenkilöt ovat hyödyntäneet susisymboliikkaa hyvin monenlaisten kohteiden veistoskoristelussa. Tehokkain tapa valtiolliseen propagandaan olivat kolikot, joissa sekä roomalaiset että heidän vihollisensa kuvaavat Roomaa sutta käyttäen.

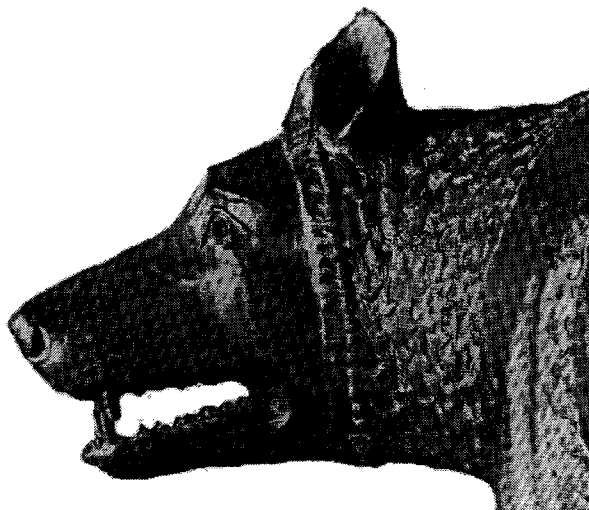
5.2.1. Susipatsaat

Roomalaisista susipatsaista kuuluisin on Capitoliumin susi: 75 cm korkea, 114 cm pitkä pronssinen naarassusi (kuvat 5 ja 6). Suden alle lisättiin 1400-luvulla Antonio Pollaiuolon tekemät Romulus ja Remus, jotka imevät suden nisiä.

Kuva 5

Capitoliumin susi on varsin realistinen kuvaus sudesta hieman luonnollista kokoa suurempana. Työssä on täytynyt olla mukana joku eläimen anatomiaan perehtynyt henkilö. Suden kapea, linjakas vartalo, pitkä kuono, lyhyet korvat sekä jännittynyt asento ovat erittäin totuudenmukaisesti kuvattuja. Niskan ja selän kiharainen turkki taas on pikemminkin ajan taidemaun vaatimus kuin taitelijan oma valinta.¹⁰⁸

Kuva 6

¹⁰⁸Brendel 1978, 252.

Suden valppaus ja pingottuneet nisät viittaavat puolustautumiseen tai varuillaan oloon, eivät imettämiseen. Roomalaisessa taiteessa sutta kuvattiin kahdella eri tavalla. Eläimen katse saattoi olla suunnattuna joko valppaana kaukaisuuteen tai kääntyneenä imettämiinsä poikiin päin. Capitoliumin suden tavoin kuvatuilla susilla ei imetettäviä ole ollut.¹⁰⁹

Patsaaseen käytetyn pronssin alkuperää ei lukuisista yrityksistä huolimatta ole saatu paikallistettua. Tiedetään vain, että mineraalit on louhittu Rooman ja Pohjois-Etrurian väliseltä alueelta. Valamisessa apuna käytetty lyjy on peräisin pohjois-Sardiniasta, jonka kaivostoimintaa etruskit hallitsivat.¹¹⁰ Susipatsaan valmistuspaikkana pidetään jotain eteläisen Etrurian kaupunkia, mahdollisesti Caerea tai Vejiä.¹¹¹ Rooma itsekään ei ole poissuljettu vaihtoehto patsaan syntykaupungiksi. Patsas edustaa arkaaista etruskityyliä. Pienet yksityiskohdat, kuten edellämainitut turkin kiharat, selvä rintakehä tai ilmeikkäät kulmakarvat, osoittavat kuuluvuuden eteläisen Etrurian pronssinvalutraditioon. Syntymäpaikan epävarmuudesta huolimatta patsaan ikä voidaan arvioida varsin tarkasti. Perinteisesti syntyaika on ajoitettu vuosiin 500-470 eKr.¹¹², uusimman tutkimuksen mukaan patsas voidaan varmuudella todeta vuosien 480-470 eKr. välillä tehdyksi.¹¹³

Suden oikea takajalka on vaurioitunut (kuva 7). Vuonna 2000 patsaan restauroinnin yhteydessä tehdyt tutkimukset kumosivat arvelut siitä, että syynä olisi ollut salamanisku. Vaurion syyksi paljastui pronssivaloksen epätasainen jähmettyminen.¹¹⁴

Takajalan murtuman perusteella Capitoliumin susi on vuosisatojen aikana yhdistetty virheellisesti antiikin kirjailijoiden kuvaamaan kullattuun patsasasetelmaan, jossa susiemo imettää Romulusta ja Remusta. Kyseinen patsas sai

Kuva 7

¹⁰⁹Brendel 1978, 250.

¹¹⁰Lupa Capitolina 2000, 9.

¹¹¹Dulière 1979, 39; Lupa Capitolina 2000, 11.

¹¹²Brendel 1978, 252-253; Dulière 1979, 28-34.

¹¹³Lupa Capitolina 2000, 82-83.

¹¹⁴Lupa Capitolina 2000, 76.

vuonna 64 eKr. ilmeisen suuria vaurioita salamaniskusta.¹¹⁵

Tum statua Nattae, tum simulacra deorum Romulusque et Remus cum altrice belua vi fulminis icti conciderunt, deque his rebus haruspicem extiterunt responsa verissima.

(Cic. *div.* 3,20,45.)

Silloin Nattan patsas, silloin jumalten kuvat sekä Romulus ja Remus kasvattajapetoineen sortuivat maahan salaman lyömänä. Ennustajat näkivät nämä merkit hyvin vakavina.

Ciceron pitäessä puhettaan Catilinaa vastaan vuotta myöhemmin Romulus imettäjineen ei näytä enää olleen paikoillaan.

Tactus etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capitolio, parvum atque lactantem, uberibus lupinis inhiantem fuisse meministis.

(Cic. *Catil.* 3,8,19.)

Tuhon sai kokea myös kaupungin perustaja, Romulus-pienokainen, jonka muistatte olleen kullattuna Capitoliumilla ja imeneen suu ammollaan suden rintaa.

Salamaniskussa tuhoutuneen tai ainakin pahasti vaurioituneen patsaan lisäksi Roomassa tiedetään olleen muitakin susipatsaita, joiden asetelma oli samankaltainen. Vuonna 296 eKr. kaupungin rakennustoiminnasta vastaavat virkamiehet pystyttivät Lupercal-luolan edustalle kuvan sudesta kasvattipoikineen (vrt. s. 55).

Eodem anno Cn. et Q. Ogulnii aediles curules ... ad ficum Ruminalem simulacra infantium conditorum sub uberibus lupae posuerunt.

(Liv. 10,23,11.)

Samana vuonna kuruuliset ediilit Gnaeus ja Quintus Ogulnius ... pystyttivät Ruminalksen viikunapuun luokse kuvan perustajistamme vastasyntyneinä suden nisien alla.

Kirjallisten lähteiden perusteella tiedetään, että Roomassa on ollut myös patsas, jossa susia on kuvattu suojelusjumalansa Marsin seurassa.¹¹⁶

Eri puolilta Rooman valtakuntaa on löydetty patsaanjalustoja, joiden piirtokirjoitukset kertovat jalustan päällä olleen patsaan sudesta ja vastasyntyneistä pojista¹¹⁷. Alla oleva piirtokirjoitus on peräisin Pohjois-Afrikasta (Aurelia Vina, nykyisen Libyan alueella) noin

¹¹⁵myös Cass. Dio 37,9,1-2.

¹¹⁶Liv. 22,1,8.

¹¹⁷esim. CIL II, 5063; CIL VIII, 12220.

vuodelta 200 jKr. Siinä kaupungin *duovir*, kaupunginjohtaja, Gaius Aurelius Saturninus Cilonianus ilmoittaa pystyttäneensä susipatsaan.

N V M I N I   •   A V G V S T O R V M   •   S A C R V M
 C   •   A V R E L I V S   •   S A T V R N I N V S   •   P A P I R I A   •   C I L O N I A N V S
 I I   •   V I R   •   I N L A T A   •   R E I P   •   I I   •   V I R A T V S   •   H O N O R A R I A   •   S V M M A
 A M P L I V S   •   D E S V O   •   S I G N V M   •   L V P A E   •   C V M   •   I N S I G N I B   •
 S V I S   P O S V I T   E T   E X P O S T V L A N T E   P O P V L O   D I E M   L V D O
 R V M   S C A E N I C O R V M   E D I D I T   D   •   D   •
 (CIL VII, 958.)

Patsaanjalustojen piirtokirjoituksista voi myös löytää tapauksia, joissa patsas on omistettu lahjana sudelle. Tunnetut omistukset ovat kaikki Italian ulkopuolelta. Roomalaiset omistivat patsaitaan jumalille, joten voidaan päätellä, että Rooman suttu on valtakunnan laita-alueilla pidetty jumalallisessa asemassa keskusvallan symbolina.¹¹⁸ Samalla tavalla tiedetään palvotun henkilöityä *Roma*-jumalatarta. Espanjasta (Epora) löydetty omistus on paikallisen virkamiehen, *sevir Augustalis* Marcus Valerius Phoebuksen, Rooman sudelle osoittama.

L V P A E   •   R O M A N A E
 M   •   V A L E R I V S   •   P H O E B V S
 V I   •   V I R   •   A V G
 C V I   •   O R D O   •   M V N I C   •   E P O R   •   O B   •   M E R I T A
 C E N I S   •   P V B L I C I S   •   I N T E R   •   D E C V R   •   C O N
 V E N I R E   •   P E R   . . . . .
 I N S E R T I S   . . . . .
 . . . . .
 (CIL III, 2156.)

Susipatsailla on ollut symbolista merkitystä sekä itse pääkaupungissa että valloitetuissa maakunnissa. Rooman kaupungissa oli luonnollista kuvata susi paikoilla, joiden historiaan se legendojen mukaan kiinteästi liittyy. Valtakunnan kauemmissa osissa susi oli symboli, jonka merkityksestä ei voinut olla epäselvyyttä. Roomalaisten jumalten kuvat barbaarikansat saattoivat tulkita omiksi jumalikseen, mutta susi oli tunnettu nimenomaan Rooman vallan symboliksi yli valtakunnan rajojenkin. Maakuntakaupungissa susipatsas viesti alueen hallitsijasta kuten valtiolippu nykyään. Provinssien johtomiehet saattoivat myös osoittaa kuuliaisuuttaan ylempiään kohtaan tai viestittää kansalle omaa asemaansa osana valtionhallintoa pystyttämällä patsaan sudelle ja kaiverruttamalla sen jalustaan lahjoittajan nimen.¹¹⁹

¹¹⁸Dulière 1979, 219.

¹¹⁹Dulière 1979, 216-223.

5.2.2. Julkinen koristelu

Julkisten rakennusten ulkoseiniä ja monumentteja koristivat antiikin maailmassa veistosreliefit. Reliefien aiheet eivät olleet sattumanvaraisia. Kiven veistäminen vei paljon aikaa ja oli kallista. Ei ollut yhdentekevää, millaisen kuvan ohikulkijat useiden sukupolvien ajan näkisivät rakennuksen osana.¹²⁰

Propagandistisista monumenteista kuuluisimpia on keisari Augustuksen vuonna 9 eKr. rakennuttama rauhan alttari, *Ara Pacis*. Alttari pystytettiin vertauskuvaksi Augustuksen aikaansaamalle valtakunnanlaajuiselle rauhantilalle. Sitä ympäröivät marmoriseinät, joita koristivat kaikilta neljältä sivulta tarkkaan harkitut kuva-aiheet. Etusivulla kuvattiin keisarillista perhettä ja uhraavaa papistoa. Aihe jatkui takaseinällä, jossa oli reliefi uhria seuraavista senaattoreista ja kansasta. Sivuseinillä Augustus tahtoi kuvata Rooman historian. Toisella seinustalla on kuvattu maaäiti ja maailman synty sekä Aeneaan saapuminen Roomaan. Toisen seinustan keskeisin kuva-aihe on susiemo kaksosineen (kuva 8). Sen vierelle on kuvattu Romulus-taruun kuuluvat sodanjumala Mars sekä paimen Faustulus.¹²¹

Kuva 8

Augustuksen aikana julkinen taide oli huolellisesti suunniteltu osaksi keisaripropagandaa. Hän tahtoi esittää itsensä Uuden Rooman perustajana. Tasavallan loppuaikana väkivalta ja moraalittomuus olivat rehottaneet, mutta Augustuksen myötä Rooman viestittiin palanneen kulta-aikaan. Rooman varhaishistorian sankarit, kuten Aeneas ja Romulus, olivat

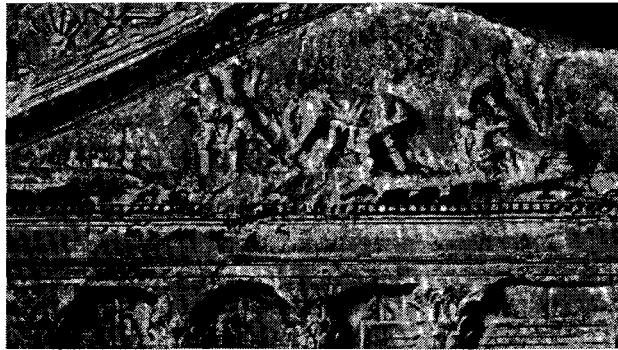
¹²⁰Hannestad 1976, 7-8.

¹²¹Toynbee 1965, 52; Lupa Capitolina 2000, 23.

hallinneet yksin. Samaistamalla itsensä heihin Augustus saattoi perustella suurta valtaansa välttämättä leimautumisen kuninkaaksi ja tyranniksi.¹²² Susi oli sekä linkki menneisyyteen että muistutus Rooman jumalallisesta syntyjuuresta.

Rooman kaupungissa tiedetään olleen muitakin reliefejä, joissa kuvattiin kaupungin syntylegendaa. Kuva 9 on osa senaattorien kulkuetta kuvaavaa koristeveistosta. Senaattorien taustalla näkyy temppeli, jonka päätykolmiossa on susihahmo. Kulkuereliefin alkuperää ei tiedetä, mutta taustan rakennus on mitä todennäköisimmin *Templum gentis Flaviae*, Flavius-suvun keisareille omistettu temppeli.¹²³

Kuva 9

Roomalaisilla oli tapana luvata ennen merkittävää taistelua, sairauden ahdistamana tai muussa ahdingossa jumalille palkkio, jos he auttaisivat pois koettelemuksista. Tällainen luvattu palkkio on myös ollut eräs Rooman merisatamasta (Portus) löydetty reliefi n. vuodelta 200 jKr., joka esittää laivan paluuta voitetusta meritaistelusta (kuva 10). Reliefissä on osoitettu kiitosta voiton ja meren jumalille sekä kuvattu tavanomaiseen tapaan saatua sotasaalista. Jumalsymbolit ovat kreikkalaista alkuperää, roomalaisuuden osoituksena kuvassa käytetään sutta. Laivan kotimaa ei jää epäselväksi, sillä sen purjeeseen on kirjailtu imettävä susi kahteenkin kertaan.¹²⁴

¹²²Zanker 1988, 167-168.

¹²³Lupa Capitolina 2000, 35.

¹²⁴Dulière 1979, 252-253.

Kuva 10

Suorimmillaan susi kuvaa Rooman kaupunkia *Tiber*-jokea esittävien patsaiden yhteydessä. Henkilöityjen jokien patsaat olivat suosittu koristeaihe erityisesti maailmanmatkaaja Hadrianuksen keisarikaudella 117-139. Niilin tunnuksena oli sfinksi, muilla joilla omat erityispiirteensä. Tiberin taas tunnistaa jokijumalan suojissa makaavasta imettävästä sudesta (kuva 11).

Kuva 11

Augustus halusi lujittaa maakuntien yhteenkuuluvuutta Rooman valtakuntaan lisäämällä *Roma*-jumalattaren palvontaa Italian ulkopuolella. Jumalatar kuvattiin haarniskaan pukeutuneena, yleensä istuvana, naisena.¹²⁵ Ongelmana oli, että esimerkiksi Ateenaa symboloiva Pallas Athene oli tapana kuvata samankaltaisena hahmona. Erottuakseen muista antiikin jumalattarista *Roma* piti usein kypärää, johon oli kuvattu naarassusi kaupungin yksiselitteisenä tunnuksena (kuva 12). Toisinaan susi saattoi myös olla

¹²⁵Lupa Capitolina 2000, 23-24.

luonnollisen kokoisena makaamassa Roman jalkojen juuressa.

Kuva 12

5.2.3. Keisaripatsaat

Augustuksen yhdistivät Rooman varhaishistorian sankareihin edellä kuvatun rauhanalttarin kaltaisten monumenttien lisäksi myös kirjallisuus ja keisarilliset patsaat. Seuraavatkin keisarit sitoivat itsensä myyttiseen historiaan ja näin susiemokin päätyi osaksi keisaripatsaiden traditiota.¹²⁶

Augustuksen aikana Vergilius kirjoitti *Aeneis*-eepoksen, joka nopeasti sai kansalliseepoksen aseman. Eepoksessa kuvataan, kuinka jo Aeneas sai Italiaan saavuttuaan seppäjumalan takoman kilven:

Ignipotens ...
 fecerat et viridi fetam Mavortis in antro
 procubuisse lupam, geminos huic ubera circum
 ludere pendentis pueros et lambere matrem
 impavidos, illam tereti cervice reflexa
 mulcere alternos et corpora fingere lingua.
 (Verg. *Aen.* 8, 628-634.)

Tulentunteva Vulcanus ... oli työstänyt myös suden
 sammaleiseen Marsin luolaan pitkäkseen.

¹²⁶Hannestad 1976, 38-48.

Nisissään sillä oli kaksoset, jotka rohkeasti imivät äitinsä rintaa. Taivuttaen siron niskansa taaksepäin susi nuoli vuoroin kumpaakin muovaten poikia kielellään.

Augustuksesta ei ole säilynyt yhtään patsasta, jossa olisi itse suden kuva. Kuuluisassa *Prima Portan* patsaassa keisarin rintapanssarin alaosassa on kuvattu maata symboloiva jumalhahmo vierellään Romulus ja Remus, ilman susiemoaan. Augustuksen viitan

Kuva 13

laskokset katkaisevat kuvan poikien rinnan korkeudelta, jolloin mahdollisesta sudesta ei juuri mitään näkyisikään. Asetelmalla on haluttu todennäköisimmin kuvata, kuinka koko maailma oli roomalaisten verollepanema. Patsaan veistäjä ei kuitenkaan ole voinut olla muistamatta Aeneaan varusteita ja on samalla liittänyt Augustuksen esi-isiinsä, kuten keisaripropaganda edellytti.¹²⁷ Useimmiten myöhemmissä keisaripatsaissa susi oli juuri samassa paikassa, rintapanssarin alaosassa (kuva 13).

Valloittajakeisari Trajanus käytti sutta Rooman symbolina omien tarkoitusperiensä mukaisesti. Hänelle naarassusi oli ennen muuta sotilaallinen tunnus Rooman voimasta (vrt. s. 57). Keisari on patsaissa pukeutunut säärystimiin, joiden yläosaan on kuvattu suden pää (kuva 14). Rintapanssarin helman koristelussa hänelläkin susi esiintyy usein imettävänä¹²⁸. Keisarin sotakilvessä on myös voinut olla suden kuva, kuten reliefiin Trajanuksen pylväässä on ikuistettu.¹²⁹

Kuva 14

¹²⁷Dulière 1979, 201.

¹²⁸Dulière 1979, Fig. 79.

¹²⁹LIMC VI₂, s.v. 'Lupa Romana (14)', 149.

Seuraavan keisarin, Hadrianuksen, patsaiden rintapanssarissa susi oli kuvattu poikkeavassa roolissa. Keisari ei tuntenut tarvetta sitoa itseään Rooman historiaan vaan tahtoi korostaa kreikkalaismielisyyttään. Rintapanssaria hallitsi voitonseppeleellä kruunattu Pallas Athene, jonka tunnuseläiminä panssarissa ovat pöllö ja käärme. Athenen jalkojen alla on imettävä susi Rooman symbolina (kuva 15). Horatius oli todennut runossaan satakunta vuotta aiemmin: *Graecia capta ferum victorem cepit*, "Vallattu Kreikka valloitti villin voittajansa"¹³⁰. Roomalaisten 149-146 eKr. suorittama Kreikan valtaaminen ei roomalaistanut Kreikan kultuuria, Rooma päinvastoin otti entistä enemmän vaikutteita vanhemmalta sivistyskansalta.

Kuva 15

¹³⁰Hor. *epist.* 2,1,156.

5.2.4. Armeija

Gaius Marius toteutti vuonna 104 eKr. suuria uudistuksia Rooman armeijassa. Eräs muutoksista oli kotkan vakiintuminen legioonien ainoaksi viirieläimeksi. Aiemmin kotka oli ollut vain eräs niistä viidestä eläimestä, jotka esiintyivät legioonien tunnuksina. Väistymään joutuivat susi, minotauros (taruhirviö, jolla oli härän pää ja ihmisen ruumis), hevonen sekä villisika.¹³¹ Suden yhteys tiettyihin legiooniin säilyi siitäkin huolimatta, että näiden tunnuseläin muuttui kotkaksi. Suden kuvaa käytettiin vuosisatoja myöhemminkin näiden legioonien epävirallisemmissä tunnuksissa.

Legioonat kantoivat samaa numeroa ja nimeä vuosikymmenestä toiseen. On mahdollista, että suden kuvaa myöhemmin käyttäneet legioonat olisivat juuri niitä, jotka ennen Mariuksen uudistusta kantoivat sutta viireissäänkin. Mitään konkreettisia todisteita tämän teorian tueksi ei kuitenkaan ole.

Rooman XI legioonan, nimeltään *Claudia*, asemapaikka vaihtui vuosien saatossa eri puolille valtakuntaa, mutta yhteys suteen tuntui säilyvän. Vanhin tunnettu susiaiheinen löytö on ajanlaskumme ensimmäisiltä vuosikymmeniltä Britanniasta, jossa legioona kävi kanaalin takaa sotaretkellä. Legioonalaisen miekantupen heloissa on kuva imettävästä sudesta¹³². Vespasianuksen keisarikaudella legioona vartioi Germanian vastaista rajaa Sveitsissä Vindonissan (nyk. Windisch) varuskuntakaupungin alueella¹³³. Alueelta on löytynyt lukuisia sotilaille annettuja pronssimedaljonkeja, joissa on identtinen kuva-aihe (kuva 16). Medaljongin keskellä on imettävä susi, yläosassa kaksi taistelevaa eläintä. Pronssilaatta on annettu sotilaille muistoksi saavutetusta voitosta, todennäköisesti batavien kapinan kukistamisesta vuonna 70 jKr. Suden yläpuoliset eläimet kuvannevat juuri voitettuja kansoja.¹³⁴ Legioonan myöhemmistä asemapaikoista on löydetty mm. susiaiheisia keraamisia solkia ja reliefejä.¹³⁵

¹³¹Plin. *nat.* 10,16.

¹³²Dulière 1979, Fig. 205-206.

¹³³Tac. *hist.* 4,68.

¹³⁴Dulière 1979, 191-194.

¹³⁵Dulière 1979, 250-252.

Kuva 16

Legioonista myös II (*Italica* 'italialainen') ja VI (*Ferrata* 'raudoitettu') ovat löytöjen perusteella pitäneet sutta epävirallisena tunnuseläimenään. Kummankin legioonan saavutusten kunniaksi on lyöty kolikko, jossa kuva-aiheena on susi kaksoispoikineen, tekstinä lyhennelmä legioonan nimestä. Alla olevassa rahassa (kuva 17) lukee *LEG II ITAL P VI*, lyhennys sanoista *Legio II Italica pia victrix*.¹³⁶

Kuva 17

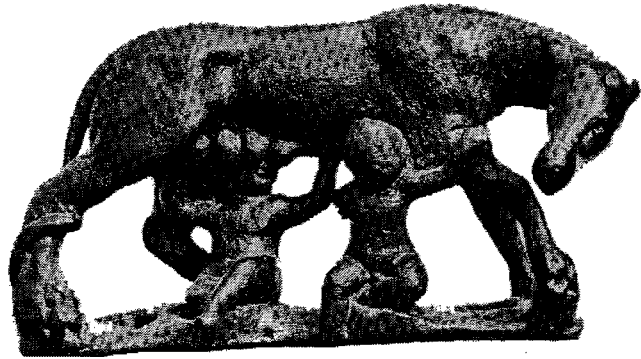
Kuudennen legioonan asemapaikoilta Syyriasta ja Egyptistä on löydetty runsaasti 100- ja 200-luvuilta jKr. peräisin olevia metalliesineitä, joissa susi esiintyy legioonan symbolina. Pronssisen koristesoljen (kuva 18) teksti *LEG VI FERR F C FEL* kertoo legioonan nimen täydellisenä: *Legio VI ferrata fidelis constans felix*. Saman legioonan linnoituksesta on kaivauksissa löytynyt mm. pronssinen pienoisseistos sudesta, Romuluksesta ja Remuksesta (kuva 19). Syyriasta on myös löydetty paljon sotilaiden hautakiviä, joiden ainoana koristeena on ollut reliefi kuudennen legioonan symbolista, imettävästä sudesta.¹³⁷

¹³⁶Dulière 1979, 248.

¹³⁷Dulière 1979, 248-250.

Kuva 18

Kuva 19

5.2.5. Yksityishenkilöt

Rooman susi on ollut yleinen koristeluaihe myös yksityishenkilöiden itseään varten teettämissä esineissä. Erityisesti hautakivissä ja -arkuissa, sarkofageissa, on sutta usein käytetty koristeena muiden veistosten joukossa. Vastaavaa koristelua on löydetty mm. juoma-astioista, koruista ja koriste-esineistä.

Yksityisen koristelun ollessa kyseessä on epäselvää, mikä oli suden rooli osana esineiden koristelua. Varmaa oli, että esineiden valmistuttaja oli roomalainen ja halusi tuoda sen näin esille. Kiinteämpää suhdetta Rooman valtioon hänellä ei välttämättä ole ollutkaan.

Hautakivissä susi on nähtävä pelkkänä koristekuvana. Eri puolilta Italiaa on löytynyt lukuisia hauta-alttareita, joissa toistuu samanlainen asetelma: Paaden yläosassa on vainajan omistuskirjoitus, alla kotka ja seppelä, alinna susiemo, joka imettää kaksospoikia (kuva 20). Hautakirjoitusten perusteella muutamien kivien tiedetään kuuluneen keisariperheen vapautetuille orjille, mutta valtaosalla vainajista ei minkäänlaista yhteyttä Rooman suteen voida löytää. Kivimalli lieneekin ollut eräs kivenveistäjien tarjoama vaihtoehto, johon päädyttiin

Kuva 20

mieltymysten varassa.¹³⁸

Sarkofageissakin kuva-aiheet ovat olleet suuressa määrin makuasioita. On kuitenkin huomattava, että susi esiintyy näiden kuvauksessa varsin usein jumalien joukossa. Imettävän suden vierellä on toisinaan jokijumala Tiber, toisinaan henkilöity Roma-jumalatar. Eräässä sarkofagissa susi on keskellä sarkofagia, vainajan kasvoja esittävän kuvan alapuolella, vierellään maan ja meren vanhat jumalat: Tellus ja Okeanos. Vaikkei kuva-aiheen valinnasta voi päätellä mitään kuolleen henkilökohtaisesta suhteesta valtioon, kertovat sarkofagit kuinka sutta käytettiin Rooman symbolina.¹³⁹

Romulusta ja Remusta suden seurassa kuvattiin myös yksityistalojen maalaus- ja mosaiikkikoristelussa¹⁴⁰. Kuva oli yleensä osa suurempaa asetelmaa. Koristelua ei suunniteltu tilaustyönä, vaan samanlaisia kuvia tehtiin kymmeniinkin eri kohteisiin. Näin ollen susi kasvattipoikineen oli vain yksi kuva-aihe muiden mytologisten tai eläinaiheiden joukossa, ilman syvempää symbolista merkitystä.

¹³⁸Dulière 1979, 278-279.

¹³⁹Dulière 1979, Fig. 314.

¹⁴⁰Dulière 1979, Fig. 116-129.

5.2.6. Kolikot

Roomalaiset olivat ensimmäisiä, jotka tiedostivat kunnolla kolikoiden käyttöarvon joukkoviestimenä. Ihmiset näkivät päivittäin niihin lyödyn kuvan rahoja käsitellessään. Laaja-alaiseen poliittiseen propagandaan kolikot olivat antiikin olosuhteissa paras vaihtoehto.¹⁴¹

Perimätiedon mukaan Lyydian kuningas Kroisos lyötti ensimmäisenä kolikkoja 500-luvulla eKr. Vähässä Aasiassa. Nykyarkeologia hyväksyy Lyydian alueen ensimmäisten kolikkojen syntysijaksi. Kolikkojen lyönti sai alkunsa tarpeesta määritellä todistettavasti kaupassa käytetyn arvometallin paino.¹⁴² Rahalla ei siis ollut arvoa sinänsä, vaan sen vaihtoarvo oli palautettavissa metallin arvoon.

Juuri metallisidonnaisuus teki lyödyistä rahoista tehokkaan mainospaikan. Kolikot eivät olleet nykyajan tavoin valuuttajärjestelmiin sidottuja. Kolmen gramman kupariraha tunnustettiin kolmen gramman kuparirahaksi kaikkialla. Kolikot saattoivat kaupan mukana levitä hyvinkin kauas ja tehdä tunnetuksi sen lyönyttä henkilöä tai kansakuntaa.¹⁴³

Vanhimmat roomalaiset kolikot ovat 300-luvun lopusta eKr. Rahanlyöntioikeus oli aluksi määrittelemätön, mutta vuodesta 211 eKr. lähtien rahoja saivat lyödä vain kolme vuoden ajaksi valittua virkamiestä (*tres viri monetales*). Nuorelle miehelle valinta kyseiseen virkaan tarjosi oivan tavan maineen kartuttamiseen. Rahan lyöjät tahtoivatkin usein mainita tekemissään kolikoissa ne omiksi tuotoksikseen. Tasavallan ajan Roomassa ei ollut tapana lyödä yksittäisen kansalaisen kuvaa kolikkoon, mutta lyöjän nimi löytyy varsin yleisesti kolikon kruunapuolelta. Keisariaikana metallien arvon putosi ja rahanlyönti muuttui entistä tappiollisemmaksi. Tällöin rahaa löivät lähes ainoastaan keisarit, joiden kasvoprofiili myös oli yleisin klaavapuolen painoaihe.¹⁴⁴ Susiaihe esiintyy roomalaisissa kolikoissa 200-luvulta eKr. aina valtakunnan jakautumiseen saakka. Tyypillisin kuvaustapa on kruunapuolen kaksoispoikia imettävä susi. Usein kolikossa on myös teksti

¹⁴¹ Hannestad 1976, 8.

¹⁴² OCD, s.v. 'Coinage, Greek', 356-358.

¹⁴³ Hannestad 1976, 17.

¹⁴⁴ Crawford 1996, 358-359.

ROMA.

Varhaisin tunnettu kolikko, jossa sutta kuvataan Rooman symbolina on ajoitettu vuoteen 269 eKr (kuva 21). Rahan arvokin, kaksi drakmaa, kertoo että se on tarkoitettu kaupankäyntiin kreikkalaisten kanssa. Rooma oli kasvanut 200-luvulle tultaessa merkittäväksi valtatekijäksi Italiassa. Kahden drakman kolikko oli iskevää valtiopropagandaa, jossa klaavapuolen Herakleella viitattiin historian kreikkalaisyhteyksiin, kruunapuolen sudella korostettiin omaa identiteettiä.¹⁴⁵ Kreikkalainen sankari Herakles kävi tarun mukaan urotöittensä lomassa myös Tiberin rannoilla, alueella jonne Rooma myöhemmin perustettiin¹⁴⁶. Kolikon toisella puolella kaksoispoikia imettävän suden alla oli teksti *ROMANO*, joka teki kolikon lyöttäjäkansan tutuksi niillekin, jotka eivät tarua ja symboliikkaa tunteneet. Ilmeisesti kirjoitus on lyhennetty sanasta *romanorum* 'roomalaisten'.¹⁴⁷ Vuonna 269 eKr. toinen konsuleista oli Quintus Ogulnius, joka yhdessä veljensä kanssa oli 27 vuotta aiemmin pystyttänyt susipatsaan Roomaan Lupercal-luolan edustalle (vrt. s. 42). Vaikkei kolikossa lyöttäjän nimeä olekaan, on todennäköistä, että susiasetelma on samanlainen kuin Ogulniusten pystyttämässä patsaassa¹⁴⁸.

Kuva 21

Roomalla oli jo tasavallan aikana oma henkilöity hahmonsaa, Roma-jumalatar. Kolikoissakin kypäräpäisenä naishahmona kuvattua Romaa esiintyy, varsin usein näiden

¹⁴⁵ Hannestad 1976, 18.

¹⁴⁶ Prop. 4,9.

¹⁴⁷ Dulière 1979, 43.

¹⁴⁸ Dulière 1979, 45.

rahojen toisella puolella on kuvattu imettävä susi. Eläin kasvattipoikineen muodosti selvästi erottuvan tunnuksen suurvallan mittoihin kasvaneelle kansakunnalle. Tunnettuja tasavallan ajan kolikkoja, joissa henkilöity *Roma* ja susi esiintyvät yhdessä ovat mm. vuodelta 137 peräisin oleva Sextus Pompeiuksen lyömä denaari sekä samanarvoinen kolikko vuosilta 115-114 eKr.

Myöhäisemmän rahan kruunapuolella *Roma* istuu valtaistuimella vierellään susi ja kaksoispojat. Heidän yläpuolellaan liitelevät kaksi lintua. Sextus Pompeiuksen lyöttämässä kolikossa Romuluksen ja Remuksen taru on kuvattuna monipuolisesti (kuva 22). Keskeisessä osassa kruunapuolella olevan suden lisäksi rahaan on lyöty puu, jossa kaksi tikaksi tulkittavaa lintua istuu. Kolikon reunassa paimen katselee koko tapahtumaa.

Kuva 22

Laajimmin tunnettu roomalaisista susikolikoista on Publius Satrienuksen¹⁴⁹ vuonna 77 eKr. lyömä kolikko, jossa susi on poikkeuksellisesti kuvattu yksinään, ilman Romulusta ja Remusta (kuva 23). Kuvaustapa vastaa Capitoliumin suttu. Naarassusi seisoo jännittyneessä asennossa harja pystyynkohonneena.

¹⁴⁹ RE IIA₁, s.v. 'Satrienus (1)', 190.

Kuva 23

Keisariajalla susi kuvattiin kolikosta toiseen samanlaisessa asetelmassa. Tapana oli painaa kolikon etupuolelle keisarin kuva, taakse kaksoispoikia imettävä susi, pää poikien puoleen taipuneena (kuva 24).¹⁵⁰ Poikkeuksena on Trajanuksen keisarikausi (98 - 117 jKr.), jolloin susi kuvattiin kolikon kruunapuolella yleensä yksinään (kuva 25). Trajanuksen ajalta on säilynyt sutta kuvaavia kolikoita suhteellisesti muita aikakausia enemmän. Valloittajakeisarina tunnettu Trajanus halusi edellämainitun Satrienuksen tavoin korostaa yksinäisellä Rooman sudella valtion sotilaallista mahtavuutta. Tämä on sopusoinnussa hänen sotisopansakin susisymboliikan kanssa (vrt. s. 48).

Kuva 24

Kuva 25

Kun Konstantinus Suuri vuonna 330 siirsi pääkaupunkinsa Bosporin salmen rannalle Konstantinopoliin, hän lyötätti tapahtumasta kahdenlaisia muistorahoja. Valtakunnan uutta keskipistettä, Konstantinopolia, kuvaaviin rahoihin hän löi voiton jumalattaren kuvat (kuva 26). Entisen pääkaupungin kunniaksi tehdyt kolikot seurasivat totuttuja linjoja. Roomaa kuvasivat klaavapuolella Roma-jumalattaren kasvoprofiili, kruunapuolella perinteinen asetelma, jossa susi imettää Romulusta ja Remusta (kuva 27)¹⁵¹.

¹⁵⁰ Lupa Capitolina 2000, 46-51.

¹⁵¹ Lupa Capitolina 2000, 51.

Kuva 26

Kuva 27

Muutkin kuin roomalaiset löivät kolikoita, joissa susi symboloi Roomaa. Tunnetuin näistä on italialaisten kansojen liittolaissotien (90-88 eKr.) aikana lyöttämä raha, jossa Italiaa symboloiva härkä runnoo sarvillaan vihollista, Roomaa (kuva 28). Myös provinseissa paikalliset silmäätekevät saattoivat painattaa kolikoita, joissa oli heidän oman kuvansa taustalla valtiaille kunniaa tekevä susi.

Kuva 28

6. SYMBOLIIKAN TULKINTAA

6.1. SUSISYMBOLIIKAN ALKUPERÄ

Roomalaisille susi oli merkittävä eläin kahden eri syyn johdosta. Valtiollisesti painavampi peruste oli, että tarun mukaan susiemo oli kaupungin perustajan kasvattiäiti. Uskonnon kannalta tarkastellen olennaisempaa on, että sudelle oli omistettu *Lupercalia*, eräs Rooman keskeisimmistä ja vanhimmista riiteistä.

Susisymboliikan alkuperää tutkittaessa eräs ydinkysymyksiä on, mitä tekemistä Romulus-tarulla ja *Lupercalia*-riitillä on keskenään. Eräät tutkijat ovat keskittyneet pohtimaan, kumpi oli ensin: taru vai riitti¹⁵². Ajoituksia ei nähdäkseni pysty kuitenkaan sanomaan tarkasti, joten kyseinen vertailu osoittautuu nopeasti hedelmättömäksi. Olennaisempaa onkin selvittää, mistä suteen liittyvä symbolismi on saanut vaikutteita. On vaikea kuvitella, että kaksi toisiaan sivuavaa ilmiötä olisivat syntyneet tyhjästä. Rooman ja suden yhteydelle täytyy löytyä selittäviä tekijöitä esihistorialliseltakin ajalta.

6.1.1. Susitotemismi

Rooman susisymboliikka näyttää olevan perua esihistoriallisesta totemismista. Rooman lisäksi susi on ollut Aeneaan perustaman Laviniumin sekä hirpiinien pyhä eläin. Suden palvontaa siis on esiintynyt sekä latiumilaisten (Rooma, Lavinium) että samnilaisten (hirpiinit) parissa. On mahdotonta sanoa, kuinka vanhasta uskonnollisesta perinteestä susitotemismissa on kyse. Sutta esittäviä esineitä ei tunneta 500-lukua edeltävältä ajalta, mutta susikultit Roomassa ja Soracte-vuorella ovat hyvin suurella todennäköisyydellä saaneet alkunsa varhemmin, muuttaen muotoaan aikojen kuluessa. Ei liene liian uskallettua väittää, että susitotemismilla voi perustella latiumilaisten ja läheisten vuoristokansojen kulttuurien kiinteää yhteyttä esihistoriallisella ajalla. Eräiden tutkijoiden mukaan suden latinankielinen nimi *lupus* onkin itse asiassa sabiiniilaista alkuperää¹⁵³.

Yhteyttä samnilaisten vuoristokansojen ja roomalaisten välille luo suden lisäksi tikka.

¹⁵² esim. Wiseman 1995, 86-87.

¹⁵³ Walde & Hofmann 1938, s.v. 'lupus', 836.

Kuten luvussa 3 todettiin, samnolaisista kansoista pikenit ja hirpiinit ovat saaneet nimensä juuri noilta Marsille pyhitetyiltä eläimiltä, jotka osallistuivat Romuluksen ja Remuksen ruokintaan. Eräs totemismin perusajatuksia on, että toteemieläin luo kansalle identiteettiä, erottaa sitä muista lähialueiden kansoista. Hirpiinit, pikenit ja roomalaiset asuivat varsin lähellä toisiaan, joten samojen eläinten esiintyminen tarustossa voi olla merkitsevää. Susi ja tikka eivät ole erottavia, vaan yhdistäviä tekijöitä.

G. J. Frazer esittää mahdollisuuden, jonka mukaan Romulus-myytin susi ja tikka vastaisivat varhaisessa Roomassa eläimiä kahta heimoa, joiden toteemieläimiä nämä olisivat olleet. Toisen heimon päästyä vähitellen valta-asemaan tikka olisi merkittänyt symbolista asemaansa, mutta säilynyt silti pyhänä eläimenä latiumilaisten keskuudessa, mihin mm. Plutarkhos viittaa.¹⁵⁴ Frazer ei jatka ajatusketjuaan niin pitkälle, että yhdistäisi teoriansa susi- ja tikkaheimoista roomalaisten ja sabiinien liittoutumiseen. Yhdistäviä tekijöitä samnolaisien vuoristokansojen (mm. hirpiinit, sabiinit, pikenit) ja roomalaisten tarustossa on joka tapauksessa varsin paljon.

Tarun mukaan roomalaiset liittoutuivat varhaishistoriassaan sabiinien kanssa solmien kansat yhdeksi. Valtakunta oli hetken aikaa kahden kuninkaan hallitsema. Sabiinikuningas Titus Tatiuksen kuoltua valta kuitenkin keskittyi roomalaisille kuninkaille.¹⁵⁵ Roomalaiset alkoivat luoda omia mytologisia kertomuksiaan vasta kreikkalaisten vaikutuksen myötä 400-luvulla eKr.¹⁵⁶ On mahdollista, että kertomus sabiineista on juuri tämän vaikutuksen myötä syntynyt myöhäisempi selitys kansojen vanhalle kulttuuriyhteydelle.

Susitotemismien osoittamaa keski-itaalista yhteyttä tukee myös kieli- ja väestöhistoriallinen tutkimus. Massimo Pallottinon mukaan Tiberin alue on ollut esihistoriallisella ajalla väestöpohjaltaan yhtäläinen. Hän rajaa alueen käsittämään Tiberin itäpuolisen Latiumin tasangon, sabiinilaisvuoret sekä hirpiinien alueen Tiberin länsirannalla. Alueen väestö puhui itaalista kieltä, joka myöhemmin kehittyi tasankoalueilla latinaksi. Vuoristossa esilatalalainen kieli sekottui sukukieliensä kanssa. On huomattava, ettei keski-Italian

¹⁵⁴ Plut. *Rom.* 4,2; Frazer 1911, 186.

¹⁵⁵ Liv. 1,9-16.

¹⁵⁶ Wissowa 1909, 8-9.

yhtenäiskulttuurilla tarkoiteta *villanova*-nimellä tunnettua esineellistä kulttuuria, joka oli monikielinen ja etnisesti hajanainen. Tiberin alueen kulttuurin esineistö oli yleisitaalista *villanovaa*, mutta yhteinen kieli ja toteemieläin muodostivat siitä kiinteämmän yhteisön.¹⁵⁷

6.1.2. Lupercalia-riitin yhteydet

Lisätodisteita yhtenäiskulttuurin puolesta saadaan tutkittaessa keski-Italian kansojen susirituaaleja. Soracte-vuorella harjoitettu susikultti ja Roomassa vietetty *Lupercalia* ovat ulospäin hyvin eriluonteisia riittejä. Hirpiineille kultti oli pappien yksin tuntema, kun taas Roomassa helmikuun 15. oli julkinen juhlapäivä ja kulttimenot kansanhuvia. Toinen omistettiin auringon, toinen metsän jumalalle. Molemmat kuitenkin liittyvät olennaisesti kansan syntytaruun. Kumpikin kansa oli kiittolisuudenvelassa sudelle, jota voidaan pitää kansoille suoranaishana toteemieläimenä. Lisäksi kumpikin riitti toimii puhdistusmenona. Luolat ovat niinkään riittejä yhdistävä tekijä. Soracte-vuorella sutta takaa ajaneet miehet saivat luolasta ruttotartunnan, Roomassa susi imetti luolassa Romulusta ja Remusta. Faunus, joka liittyy paimeniin, metsiin ja susiin, oli myös luolien jumala.¹⁵⁸

Roomalaiset olivat varhaishistoriassaan kanssakäymisessä itaalisten vuoristokansojen lisäksi ennen kaikkea etruskien kanssa. Todennäköistä on, että 500-luvulla eKr. Rooma on itse asiassa ollut etruskien hallitsema.¹⁵⁹ Capitoliumin sudeksi kutsuttu pronssiveistoskin on etruskilaista alkuperää, joten on selvitettävä, missä määrin roomalaiset ovat omaksuneet susikulttiaan etruskeilta.

Kuva 29

Etruskeilla, kuten indoeurooppalaisillakin kansoilla, susi symboloi kuoleman jumalaa.

¹⁵⁷ Pallottino 1979, 213-215.

¹⁵⁸ Otto 1909, 2055-57.

¹⁵⁹ Pallottino 1979, 215.

Etruskien manalan jumala *Aita* kuvataan seinämaalauksissa sudenpäisenä hahmona (kuva 29). Hautakirjoitusten perusteella tiedetään että etruskinkielinen sana *lupu* merkitsee kuollutta. Näihin faktoihin A.W.J. Holleman tukee teoriansa *Lupercalian* etruskialkuperästä. Vaikkei voidakaan sanoa, että *lupu* olisi tarkoittanut etruskiksi myös suttu, uskoo hän suttu jäljittelevien *luperci*-pappien edustavan kuolleita esi-isiä.¹⁶⁰ Roomalaispappien juhlassa palvoma jumala oli suteen kiinteästi yhdistyvä Faunus. Etruskien rituaalissa keskeinen jumala on mahdollisesti ollut *Inuus*, vanha itaalinen jumala, jolla nimellä Faunustakin toisinaan kutsutaan.¹⁶¹

Hollemanin etruskiteoriaan liittyy olennaisena osana suden edustama kuolemasymboliikka, joka on vanhaa indoeurooppalaista perua. Suden roolista kuolleiden, ennen kaikkea esi-isien, edustajana on kertonut ennen muuta Freda Kretschmar kirjassaan *Hundestammvater und Kerberos*. Kreikkalaisessa tarustossa manalan portteja vartioi kolmipäinen Kerberos-koira, jonka Kretschmar samaistaa koiran villiin esi-isään.¹⁶² On mahdollista, että joko etruskit ovat välittäneet vanhan indoeurooppalaisen susi-kuolema-yhteyden Roomaan tai sitten perinne on saapunut Italiaan itaalisten kansojen vaelluksen yhteydessä 1200-luvulla eKr.

Etruskien susikulttia ei kuitenkaan voida pitää roomalaisten esikuvana. Pikemminkin kyse on kahdesta rinnakkain eläneestä ilmiöstä, jotka ovat aikojen kuluessa antaneet toisilleen vaikutteita. Lähtökohdat kansojen susiriiteissä poikkeavat toisistaan siinä määrin. Susi edustaa etruskien ja joidenkin indoeurooppalaisten kansojen parissa kuolleita esi-isiä, mutta sen rooli itaalisten kansojen riiteissä on toisenlainen. Soracte-vuoren riitin tulkittamisesta tiedonvälityksenä elävien ja kuolleiden kesken on luovuttu. Rituaalin merkitys nähdään *Lupercalian* tavoin puhdistuksessa ja sovituksessa. Susi oli molemmille kansoille pyhä eläin, joten sen osa riitissä oli olennainen.

Roomalainen mytologia liittää kansansa varhaishistorian kiinteästi Kreikan Arkadiaan.

¹⁶⁰ Holleman 1985, 609.

¹⁶¹ esim. Liv. 1,5,2; Serv. *Aen.* 6,775; Otto 1909, 2062.

¹⁶² Kretschmar 1937, 2, 212-216.

Euandroksen kerrotaan tulleen Arkadiasta Latiumiin aloittaen *Lupercalia*-kulttimenot¹⁶³. Sukupolvea myöhemmin Euandroksen mukanaan tuomat arkadialaiset olivat Aeneaan ensimmäisiä liittolaisia hänen saapuessaan Italiaan¹⁶⁴. Argokseen tai Delfoihin, joissa susilla myös oli merkittävä asema, ei roomalainen tarusto yhteyksiä rakenna. Mahdollisesti roomalainen mytologia heijastelee Arkadiasta 400-300-luvuilla eKr. saatuja vaikutteita. Roomalle susi on ollut merkittävässä asemassa jo aiemminkin, mutta kuultuaan Arkadian susikultista he ovat voineet liittää itsensä legendojen kautta kreikkalaiseen kulttuuripiiriin.

6.1.3. Romulus-legenda

Romulus-myytin taustalla vaikuttaa vanha totemismi, josta johtuen susi (osittain myös tikka) kohoaa tarun eläinsankariksi. Vaikka kertomus Romulusta ja Remusta imettävästä sudesta näyttääkin syntyneen Italian maaperällä, sisältää se mahdollisesti ulkoapäinkin tulleita vaikutteita. Aiemmin esitellyt samankaltaiset legendat ovat voineet välittyä Latiumiin joko etruskien tai kreikkalaisten välityksellä. On mahdotonta eritellä, mikä myytti on vaikuttanut mihinkin tai milloin Romulus-taru on syntynyt. Tärkeämpää on huomata, että myytin perustana on roomalaisten vanha susitotemismi, johon suden asema tarussa perustuu. Juoni voi olla tuontitavaraa tai itaalisen kulttuurin omaa tuotosta.

Myytti suden imettämästä lapsesta tai lapsista on ollut keski-Italiassa tunnettu monin paikoin jo 400-luvulla eKr. Felsinasta (nyk. Bologna), Pohjois-Etruriasta, on löytynyt vuoden 400 eKr. aikoihin pystytetty hautakivi, joka esittää ihmislasta imettävää eläintä (kuva 30). Eläimen asento on hyvin samankaltainen kuin myöhemmissä roomalaisissa susiasetelmissä.¹⁶⁵ On kuitenkin huomattava, ettei kuvan eläin ole välttämättä susi. Toiset tutkijat pitävät sitä kissaeläimenä.¹⁶⁶ Niinkään imetettäviä lapsia on vain yksi. Joka tapauksessa kivi kertoo, että Romulus-myytin kaltainen taru on ollut tunnettu pohjois-Italiassakin aikana, jolloin Rooman oli vielä merkityksetön pikkuvaltio.

¹⁶³ Ov. *fast.* 2, 280-281.

¹⁶⁴ Verg. *Aen.* 8, 510-519.

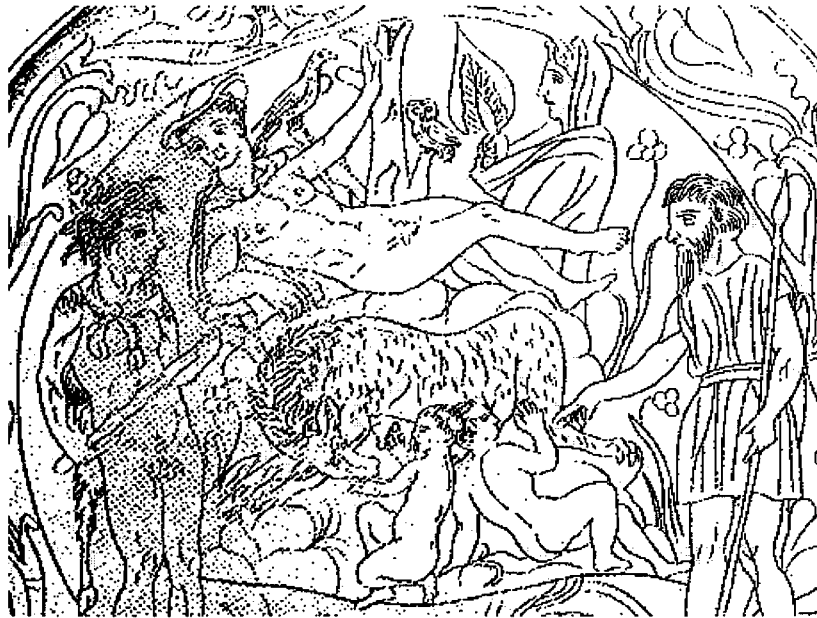
¹⁶⁵ Dulière 1979, 18-19.

¹⁶⁶ Wiseman 1995, 65.

Kuva 30

Rooman itäpuolelta Praenestestä (nyk. Palestrina) on peräisin kiistelty peili, jonka taustapuolella on kuva Romulus-myytistä (kuva 31). Peilin aitoutta on epäilty¹⁶⁷, mutta uusimman tutkimustiedon mukaan tähän ei ole mitään syytä¹⁶⁸. Tutkijat ovat olleet erimielisiä kuvan henkilöiden nimeämisessä. Remuksen asemaa roomalaisessa mytologiassa tutkinut T.P. Wiseman on kyseenalaistanut peilin ja myytin yhteyden. Valtaosa tutkijoista katsoo kuitenkin peilin kuvaavan juuri Romulus-legendaa kirjallisestikin tunnetussa muodossaan.¹⁶⁹

Kuva 31

Taustan keskellä on kuvattuna kahta poikalasta imettävä susiemo. Taempana seisoo poikien äiti Rea Silvia, suden sivuilla Faunus-jumala sekä paimen Faustulus. Eniten

¹⁶⁷ esim. Dulière 1979, 72-73.

¹⁶⁸ Wiseman 1995, 67.

¹⁶⁹ Wiseman 1995, 67-69.

epävarmuutta liittyy suden yläpuolella makaava hahmo, jonka useimmat selittävät poikien suojelushengeksi (*genius*)¹⁷⁰.

Peili on arvioitu vuosien 350 ja 330 eKr. välillä valmistetuksi¹⁷¹. Tällöin kertomus Rooman perustamisesta näyttää olleen jo varsin kanonisoitunut: Rea Silvia synnytti kaksoispojat, jotka jumalallisen johdatuksen ansiosta pelastuivat uhkaavalta kuolemalta. Susiemo huolehti pojista kunnes Faustus-paimen otti heidät kasvatettavakseen.

6.2. SYMBOLIN MERKITYS

Rooman ja suden yhteyden taustalla ollut totemismi menetti uskonnollista merkitystään yhteiskunnan järjestäytymisen myötä. Roomalaiset tutustuivat 400-300-luvuilla kreikkalaiseen jumaliin omaksuen ne omaankin uskontoonsa.¹⁷² Eläinjumalien aika oli ohitse. Vaikka susi liittyikin mm. vuosittaiseen *Lupercalia*-riittiin, ei sen jumalallista merkitystä Faunuksen ja *luperci*-pappien taustalla aktiivisesti tiedostettu. Tästäkin huolimatta susi säilytti asemansa roomalaisten symbolina. Romulus-myytti yhdisti suden Rooman perustamishistoriaan. Susi oli roomalaisten esiäiti, jonka johdosta se symboloi koko valtiota.

Tasavallan ajan Rooma oli lähes tauotta sodassa jotain naapurikansaansa vastaan. Tänä aikana susi vakiinnutti asemansa valtiollisena symbolina. Useimmat antiikin kansat liittivät suteen negatiivisia mielleyhtymiä väkivaltaisuudesta julmuuteen. Roomalaisten omissa silmissä susi liittyi myös äidillisyyteen ja urhoollisuuteen. Eri arvolataukset tekivät susisymboliikasta hedelmällistä. Susi voitiin hyväksyä roomalaisuuden vertauskuvaksi rintamien molemmin puolin, koska siihen liitetyt arvot olivat erilaisia.

Keisarien Roomassa susi edusti pääsääntöisesti kiinnekohtaa myyttiseen menneisyyteen. Yksinvaltiudelle oli löydettävä juuret kansan varhaishistoriasta, jolloin kaupungin syntymyyttä hyödynnettiin laajalti.¹⁷³ *Aeneis*-eepos ja *Fasti*-runoelma myötäilivät keisari Augustuksen propagandaa korostamalla suden jumalallista osaa Rooman synnyssä. Myös

¹⁷⁰ Wiseman 1995, 67-69.

¹⁷¹ Wiseman 1995, 67.

¹⁷² Beard, North & Price 1998, 64-70.

¹⁷³ Hannestad 1976, 38-48.

kuvataiteissa keisari suosi suden ja Romuluksen kuvaamista valtiollisena merkkitapauksena. Marsin suojelema susi oli imettänyt kaupungin perustajaa. Näin Romulusta seuraavat sukupolvet ovat suden maidon kautta tulleet osallisiksi paitsi eläimen rohkeudesta myös sodanjumala Marsin suojeluksesta. Augustuksen ajan nuorison velttoutta moittiessaan runoilija Propertius sanoi:

Nil patrium nisi nomen habet Romanus alumnus:
sanguinis altricem non putet esse lupam.
(Prop. 4,1,37-38.)

Rooman kasvatilla ei ole esi-isiltään muuta kuin nimi,
hän ei usko sukuaan suden ruokkimaksi.

Seuraavista keisareista sutta hyödynsivät innokkaimmin Trajanus ja Hadrianus. Valloittajakeisari Trajanukselle susi oli Rooman armeijan vertauskuva. Yleensä yksinäisenä, ilman Romulusta ja Remusta, kuvattuna se edusti voimakasta valtakuntaa. Hadrianus käsitteli susiaihetta kreikkalais-roomalaisten suhteiden symbolina, palauttaen kaksospojat suden yhteyteen.

Kristinuskokaan ei kumonnut suden symboliasemaa. Kristityt kirkkoisät hyväksyivät suden Rooman maalliseksi vertauskuvaksi, vaikka kiistivätkin Romulus-legendan jumalallisen puolen¹⁷⁴. Ajatus suden imettämästä Rooman perustajasta ei sotinut kristillistä arvomaailmaa vastaan. Se kuului maalliseen valtakuntaan, joka erotettiin kristinuskon omista perinteistä.¹⁷⁵

Vaikka sudella eläimenä on huono maine kristillisessä symboliikassa, ei se estänyt kristittyjä hallitsijoita käyttämästä Rooman sutta vallan jatkumon symbolina. Frankkikuninkaat tahtoivat esittää valtakuntansa uutena Roomana, kuten 600-luvun kultakolikosta käy ilmi (kuva 32).

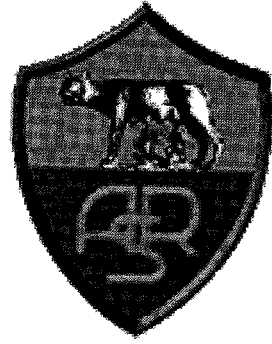
Susi jäi myös Rooman kaupungin maallisemman puolen symboliksi, vastakohtana paavilliselle Vatikaanille. Rooman kaupungin vaakunassa on nykyisinkin susi, joka symboloi lukuisia muitakin roomalaisia yhteisöjä (kuva 33).

¹⁷⁴ esim. Tert. *spect.* 5, 5; Aug. *civ.* 3,3.

¹⁷⁵ Aug. *civ.* 15,1.

Kuva 32

Kuva 33

7. YHTEENVETO

Suden ja Rooman tiet ovat yhtyneet jo hyvin varhain. Historiallisella ajalla tunnettu yhteys kaupungin ja eläimen välillä pohjautuu aikaan ennen kaupungin perustamista. Tuolloin Tiberin alueella oli yhtenäiskulttuuri, jonka toteemieläin susi oli. Toteemin eräs merkitys on erottaa kyseiseen eläimeen samaistunut kansa muista. Suden esiintyminen ainakin hirpiinien sekä kahden Latiumin kaupungin (Rooma ja Lavinium) tunnuseläimenä viittaa alueella vallinneeseen kiinteään yhteyteen. Yhteneviä piirteitä löytyy myös roomalaisten ja hirpiinien suteen liittyvissä kulttimenoissa (*Lupercalia* ja Soracte-vuoren kultti). Kieli- ja väestöhistoriallinen tutkimus tukee omalta osaltaan teoriaa yhtenäiskulttuurista.

Roomalaisen yhteiskunnan järjestäytyttyä susikultti eli uskonnossa *Lupercalia*-riitissä. Vuosittain helmikuun 15. päivänä susia jäljittelevät *luperci*-papit juoksivat Palatium-kukkulan ympäri suorittaen puhdistus- ja sovituskultin. Myös *hirpi Sorani* -pappien Soracte-vuorella, Rooman pohjoispuolella, suorittama kultti toimi puhdistusriittinä. Susi voi jumalallisena eläimenä edesauttaa kansansa puhdistumista. Yhtymäkohtia ajatusmallille löytyy sekä monilta muilta indoeurooppalaisilta kansoilta että etruskeilta, joille susi edusti kuolleita esi-isiä. Vaikutteiden vaihto etruskien sekä roomalaisten ja hirpiinien susikultin kesken on mahdollista, mutta kumpaakaan ei voi pitää toisen esikuvana. Ne ovat pikemminkin kaksi rinnakkaista ilmentymää yleiseuraasialaisesta susimystiikasta.

Valtiolliseksi symboliksi susi kohosi Romulus-myytin myötä. Susiemo imetti tarun mukaan kuolemaan hyljättyjä Romulusta ja Remusta, joista edellisestä tuli Rooman kaupungin perustaja. Kaupungin syntylegenda perustuu vanhempaan totemismiin, joten sitä voidaan perustellusti pitää roomalaisten omana tuotoksena. Eri asia on, kuinka paljon tarinan eri osa-alueet ovat velkaa Kreikan tai Lähi-Idän kertomuksille eläinten pelastamista lapsista. On muistettava ettei Rooma vielä 300-luvullakaan eKr. ollut tunnettu tai merkittävä valtio. Roomalaiset katsoivat kunniakkaaksi liittää historiansa ja mytologiansa arvostettuun kreikkalaiseen kulttuuriin.

Romulus-myytin syntyajankontaa ei pystytä perustellusti osoittamaan. Vanhin todiste on Palestrinasta 300-luvun puolivälistä eKr. peräisin oleva peili, jonka taustalla myytti on tarkoin kuvattu. Rooman susisymboleista tunnetuin, Capitoliumin susipatsas, on peräisin 400-luvun alusta eKr., mutta kaksoispojat eivät ole kuuluneet siihen alunperin. Patsas ei täten edellytä Romulus-tarinan olemassaoloa. Susi on ollut Rooman symbolina ennen legendaakin.

Eläin oli Rooman tunnuksena jo ensimmäisissä kaupungin lyöttämässä kolikoissa 200-luvun alussa eKr. Se tarjosi valtiolle muista erottavan symbolin. Suteen liitetyt eri arvolataukset tekivät symboliikasta hedelmällisen. Sekä itse roomalaiset että heidän vihollisensa saattoivat hyväksyä eläimen Rooman vertauskuvaksi, nähden eläimen omista lähtökohdistaan. Viholliset saattoivat nähdä roomalaiset keskenään riitelevinä susina tai verenhimoisina saalistajina, kansa itse taas näki sudessa uljaan esi-äitinsä.

Rooman valtakunnan laajennuttua monikansalliseksi susi toimi imperiumille eräänlaisena valtiolippuna. Pääkaupungissa susipatsaita oli monia. Yleensä susi oli kuvattu Romuluksen ja Remuksen seurassa pää äidillisesti suojattiansa puoleen taipuneena. Italian ulkopuolella patsas, koriste-esine tai reliefi, jossa susi esiintyi, kertoi yksiselitteisesti kuulumisen osaksi Roomaa. Sutta myös palvottiin valtakunnan reunaosissa imperiumia symboloivana jumalana. Henkilöhahmoiset jumalat voitiin aina samaistaa väärin, mutta susi yhdistettiin Roomaan valtakunnanrajan molemmin puolin.

Yksityishenkilöiden esineistössä susi merkitsi omistajan roomalaisuutta, ei välttämättä sen tiiviimpää sidettä valtioon. Se oli tavanomainen koristeaihe esimerkiksi hauta-alttareissa monien muiden symboleiden joukossa. Julkisessa koristelussa asia oli toisin. Susi oli maakunnissa muistutus alueen hallitsijasta, Roomassa se taas toimi viitteenä historiaan. Keisarit Augustuksesta alkaen käyttivät Romulus-legendan kuvaamista osana propagandaansa: Toisaalta susi Marsin suojeluseläimenä antoi roomalaisiin jumalallista verta. Toisaalta keisarit samastuivat varhaishistorian sankareihin, Aeneakseen ja Romulukseen, jotka hallitsivat kansaansa yksin. Susi saattoi kuvata Roomaa myös ilman imetettäviä. Tällöinkin korostui suden asema Marsin suojattina, symbolina Rooman sotilaalliselle voimalle.

Kuten johdannossa totesin, ei Rooman susisymboliikasta tiettävästi ole aiempaa kattavaa tutkimusta tehty. Tekemäni työn ensisijainen arvo onkin kokonaiskuvan luominen siitä, kuinka susi on symboloinut Rooman valtiota. Myös joitakin merkittäviä yksittäisiä tutkimustuloksia suden ja Rooman yhteyden varhaisvaiheilta on syytä nostaa esille. Työni tukee vahvasti teoriaa roomalaisten susitotemismista, josta tutkijat eivät ole olleet yksimielisiä. Totemismi ei rajoittunut pelkästään Rooman alueelle, vaan yhdisti esihistoriallisena aikana keski-Italian kansoja. Tutkimukseni myös tuki vallitsevaa käsitystä, jonka mukaan *Lupercalia* on ollut susille omistettu riitti, ei niitä vastaan suunnattu paimenrituaali.

Vastausten saanti herättää uusia kysymyksiä. Mahdollisuuksia jatkotutkimukseen näyttää olevan etenkin varhaisissa aikakausissa. Susitotemismi muodostaa kiinnostavan, mutta tutkimattoman, yhteyden roomalaisten ja lähistön vuoristokansojen välille. Niinikään *Lupercalia*-riitin ja muiden lähialueiden rituaalien vuorovaikutuksessa lienee tilaisuus syvempään tutkimukseen. Päästyäni suden jäljille olen huomannut, että niitä pystyisi seuraamaan pidemmällekin.

KIRJALLISUUS

ANTIIKIN KIRJAILIJAT

Käyttämäni tekstieditiot ovat peräisin kirjasarjasta *Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana* (CD-levyltä *Bibliotheca Teubneriana Latina*), lukuun ottamatta tähdellä (*) merkittyjä, jotka kuuluvat sarjaan *The Loeb Classical Library*. Lihavoidut tekstikohdat ovat lainauksia, muihin olen ainoastaan viitannut.

Roomalaiset

Augustinus, *De civitate dei* (Aug. civ.) *

3,3   66, viite 174
15,1   67, viite 175

Cicero, *Pro Caelio* (Cic. Cael.)   **26**   **21**

In Catilinam (Cic. Catil.)   **3,8,19**   **42**
3,19   27, viite 85

De divinatione (Cic. div.)   **3,20,45**   **42**

Philippicae (Cic. Phil.)   **3,27,17**   **9**

De natura deorum (Cic. nat. deor.)
3,47   **14-15**

Claudianus, *Carmina* (Claud.)   **26,249-266**   **38-39**

Ennius, *Annales* (Enn. ann.)   59-72   26, viite 84

Scriptores Historiae Augustae, *Gordiani Tres* (Hist. Aug. Gord.)

33,3,1   5, viite 11; 12, viite 33

Heliogabalus (Hist. Aug. *Heliog.*)

	25	12, viite 33
Horatius, <i>Carmina</i> (Hor. <i>carm.</i>)	1,22,9 1,33,7 3,27,3 4,4,49-53	5, viite 2 5, viite 3 5, viite 5 38
<i>Epistulae</i> (Hor. <i>epist.</i>)	2,1,156	48 , viite 130
<i>Satirae</i> (Hor. <i>sat.</i>)	2,2,64	9 , viite 27
Hyginus Mythographus, <i>Fabulae</i> (Hyg. <i>fab.</i>)		
	188,4 252	10, viite 29 27, viite 85
Justinus, <i>Historiae Philippicae</i> (Iust.)	42,2	30-31
Livius, <i>Ab urbe condita</i> (Liv.)	1,4 1,5,1 1,5,2 1,7,1 1,9-16 3,29,9 3,66,3-4 10,23,11 10,27,8-9 22,1,8 27,37,2 27,37,3 32,29,1 32,29,2 33,26,9 41,9,6	28 17, viite 49; 21, viite 69 62, viite 161 38, viite 106 60, viite 155 12, viite 32 37 42 37 42, viite 116 5, viite 4 12, viite 32 5, viite 5 12, viite 32 12, viite 32 12, viite 32
Pomponius Mela, <i>De situ orbis</i> (Mela)	2,14 3,88	10, viite 31; 15, viite 41 5, viite 8

Ovidius, <i>Fasti</i> (Ov. <i>fast.</i>)	2,30-38	25
	2,271-272	16
	2,267-268	21-22
	2,280-281	23; 63, viite 163
	2,283-286	21-22
	2,267-474	17, viite 49; 21, viite 69
	2,381-422	29-30
	3,37-38	30
<i>Metamorphoses</i> (Ov. <i>met.</i>)	1,233-239	15-16
	1,253-347	33, viite 93
	1,505-507	9
Petronius, <i>Cena Trimalchionis</i> (Petron.)		
	62,3-6	10
Phaedrus, <i>Fabulae</i> (Phaedr.)	1,1	11
	3,7	12
Plautus, <i>Asinaria</i> (Plaut. <i>Asin.</i>)	495	9, viite 26
<i>Captivi</i> (Plaut. <i>Cap.</i>)	912	9
<i>Casina</i> (Plaut. <i>Cas.</i>)	970	9, viite 27
<i>Stichus</i> (Plaut. <i>Stich.</i>)	577	9, viite 25
Plinius, <i>Naturalis historia</i> (Plin. <i>nat.</i>)	7,19	20-21
	8,44	6, viite 12
	8,53	12, viite 33
	8,64	12, viite 33
	8,80	6, viite 12; 8; 10, viite 31
	8,84	5, viite 10
	8,123	5, viitteet 7, 8
	8,227	6, viite 12
	10,16	6, viite 12; 50, viite 131
	11,166	6, viite 12
	11,202	8
	11, 265	6, viite 12

Propertius, <i>Elegiae</i> (Prop.)	2,6,20 4,1,37-38 4,1,55-56 4,9	27, viite 85 27, viite 85; 66 1 55, viite 146
Pseudo- Victor Aurelianus, <i>Origo gentis Romanae</i> (Ps. Aur. Vict. orig.)	20-21	31-32
Servius, <i>Commentarius in Vergilii Aeneidos</i> (Serv. Aen.)	6,775 7,343 11,785	62, viite 161 23 19 , viite 59; 20, viite 64
Solinus, <i>Collectanea rerum memorabilium</i> (Sol.) *	2,35-37 30,27	6, viite 12 5, viite 9
Suetonius, <i>Nero</i> (Suet. Nero)	31,1	12, viite 33
Tacitus, <i>Germania</i> (Tac. Germ.)	46,4	13
<i>Historiae</i> (Tac. hist.)	4,68	50, viite 133
Terentius, <i>Adelphoe</i> (Ter. Ad.)	537	9 , viite 25
Tertullianus, <i>De spectaculis</i> (Tert. spect.)*	5,5	66, viite 174
Vergilius, <i>Aeneis</i> (Verg. Aen.)	1,274-279 7,18 8,510-519 8,628-634	27, viite 85 10, viite 29 63, viite 164 47-48
<i>Eclogae</i> (Verg. ecl.)	3,80-81 8,97	10 10, viite 30

Georgica (Verg. *georg.*) 1,130 10

Kreikkalaiset

Aelianus, *De natura animalium* (Ael. *nat.*) *

3,6 6, viite 12; 7, viite 18
7,20 7, viite 19

Aristoteles, *Historia animalium* (Arist. *hist. an.*) *

579b 6, viite 14
580a 7, viite 15; 17, viite 51
594a 6, viite 14
594b 7, viite 17

De partibus animalium (Arist. *part. an.*) *

746a 6, viite 14

Cassius Dio, *Historia Romana* (Cass. Dio) *

37,9,1-2 42, viite 115

Dionysios Halikarnassolainen, *Antiquitates Romanae* (Dion. Hal. *ant. Rom.*) *

1,31 23, viite 75
1,32,3 17, viite 49; 23, viite 72
1,59,2 18, viite 55
1,59,5 19, viite 57
1,79 26, viite 83; 27-28
2,56 26, viite 83

Herodotos, *Historiae* (Herodot.) * 4,105 15, viite 41

Pausanias, *Descriptio Graeciae* (Paus.) *

2,19,4	17, viite 52
4,11,3	17, viite 50
8,2,3	16, viite 46
8,38,5	16, viite 47
10,6,2	18, viite 54
10,14,7	18, viite 53
10,17,12	5, viite 6

Plutarkhos, *Romulus* (Plut. *Rom.*)

1,3,1	34, viite 96
3-4	30
4,2	60, viite 154

Strabo, *Geographia* (Strabo)*

5,250	19, viitteet 59, 60
-------	---------------------

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Alföldi, A. 1965. *Early Rome and the Latins*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Beard, M., North, J. & Price, S. 1998. *Religions of Rome. Volume I, A History*. Cambridge: Cambridge University Press.

Binder, G. 1964. *Die Aussetzung des Königskindes. Kyros und Romulus*. Meisenheim am Glan (Beiträge zur klassischen Philologie 10).

Bloch, R. 1960. *The Origins of Rome*. Revised and expanded version of *Les Origines de Rome*, Club Francais de Livre, 1959. Translated by M. Shenfield. Norwich: Thames and Hudson.

Brendel, O. J. 1978. *Etruscan Art*. Pelican history of Art. New Haven: Yale University Press.

Carandini, A. 1997. *La nascita di Roma*. Torino: Giulio Einaudi.

Crawford, M. H. 1982. *Roman Republican Coinage, I-II*. Cambridge: Cambridge University Press.

Crawford, M. H. 1996. 'Coinage, Roman'. *OCD*, 358-361.

Duby, G. & Ariés, P. 1987. *A History of Private Life I: from Pagan Rome to Byzantium*. Cambridge: Harvard University Press.

Dulière, C. 1979. *Lupa Romana. Recherches d'iconographie et essai d'interprétation, I-II*. Bruxelles (Études de Philologie, d'Archéologie et d'Histoire Anciennes 18).

- Durkheim, E. 1912. *Uskontoelämän alkeismuodot*. Alkuteos *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, Presses Universitaires de France. Suomentanut S. Randell, 1980. Helsinki: Tammi.
- Frazer, J. G. 1911. *The Dying God*. The Golden Bough, part III. New York: St Martin's.
- Frazer, J. G. 1913. *Balder the Beautiful*, vol. II. The Golden Bough, part VII. New York: St Martin's.
- Ginzburg, C. 1991. *Ecstasies. Deciphering the Witches' Sabbath*. Translated by R. Rosenthal. Originally published in Italy as *Storia Notturna* by Giulio Einaudi, Torino 1989. New York: Random House.
- Hafner, G. 1969. *Athen und Rom*. Kunst in Bild. Baden Baden: Holle Verlag.
- Hannestad, N. 1976. *Romersk kunst som propaganda*. København: Berlingske Forlag.
- Holleman, A. W. J. 1985. 'Lupus, Lupercalia, lupa'. *Latomus* 45, 609-614.
- Hunger, H. 1959. *Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*. Wien: Brüder Hollinek.
- Kaimio, J. 1979. 'Etruskien uskonto'. Teoksessa *Antiikin myytit ja uskonnot*, toim. M. Kaimio, P. Castrén & J. Kaimio, 99-110. Helsinki: Otava.
- Kajanto, I. 1965. *The Latin Cognomina*. Helsinki (Commentationes Humanarum Litterarum 36 / 2).
- Keller, O. 1909. *Die Antike Tierwelt*. Leipzig: Wilhelm Engelmann.
- Kretschmar, F. 1938. *Hundestammvater und Kerberos, Teile I-II*. Stuttgart (Studien zur Kulturkunde 4).

La Lupa Capitolina, 2000. Roma, Musei Capitolini, 2 giugno- 15 ottobre 2000, di Claudio Parisi Presicce. Milano: Electa.

LIMC = *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, 1981-1999. Zürich: Artemis Verlag.

Marbach, E. 1927. 'Lupercalia'. *RE XIII*₂, 1816-1830.

OCD = *Oxford Classical Dictionary*, 1996. 3rd edition. Oxford: Oxford University Press.

Oksala, T. 1978. 'Myytti antiikin kirjallisuudessa'. Teoksessa *Antiikin myytit ja uskonnot*, toim. M. Kaimio, P. Castrén ja J. Kaimio, 127-153. Helsinki: Otava.

Otto, W. F. 1909. 'Faunus'. *RE VI*₂, 2054-2073.

Otto, W. F. 1913. 'Hirpi Sorani'. *RE VIII*₂, 1933-1935.

Pallottino, M. 1979. 'The Origins of Rome'. Italy before the Romans, edited by D. and F.R. Ridgway, 197-222. London: Academic Press.

Pekkanen, T. 1983. 'The Hellusii and the Oxiones of Tac. Germ. 46,4'. *Arctos* 17, 49-60.

Radke, G. 1965. *Die Götter Altitaliens*. Münster: Aschendorff.

RE = *Pauly's realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, 1894-. Herausgegeben von G. Wissowa. Stuttgart: Alfred Drückenmüller Verlag

RIC = *The Roman Imperial Coinage*, vols. I-X, 1984-1994. London: Spink.

Richter, W. 1978. 'Wolf'. *RE suppl. XV*, 960-987.

Rosenberg, A. 1914. 'Romulus (1)'. *RE IA*, 1074-1104.

- Sandberg, P. 1997. 'Some Considerations on Pliny's References in the *Historia naturalis*'. Turun yliopiston julkaisu, Sarja B, osa 219, 38-47. Turku: Turun Yliopisto.
- Seeck, G. A. 1985. 'Plinius und Aristoteles als Naturwissenschaftler'. *Gymnasium* 92, 419-434. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Toynbee, J. M. C. 1965. *The Art of the Romans. Ancient Peoples and Places*, 43. London: Thames and Hudson.
- Walde, A. & Hofmann, J. B. 1938. *Lateinisches etymologisches Wörterbuch, Bände I-II*. Heidelberg: Universitätsverlag.
- Wiseman, T. P. 1995. *Remus. A Roman Myth*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wissowa, G. 1909. *Religion und Kultus der Römer*. Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft V: 4. Herausgegeben von I. Müller. München: C.H. Beck.
- Zanker, P. 1988. *The Power of Images in the Age of Augustus*. Translated by A. Shapiro. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Elektroniset lähteet

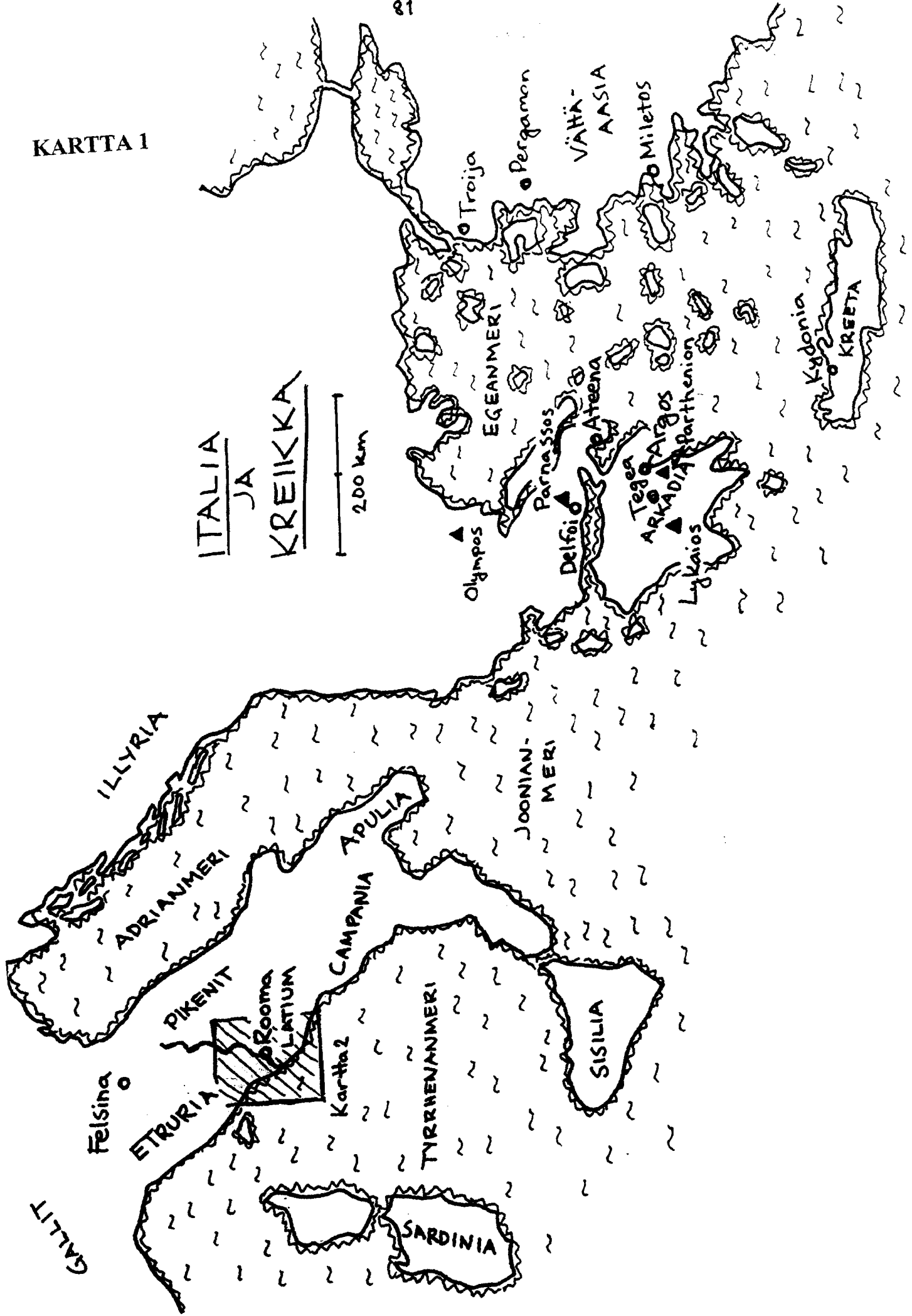
- <http://www.asromacalcio.it> [18.11.01].
- <http://www.civitacastellana.it/storia> [20.10.01].
- <http://www.geocities.com/Athens/Acropolis/6193> [5.6.01].
- <http://www.pegasionline.com> [5.6.01].
- <http://www.wildwinds.com> [5.6.01].

KARTTA 1

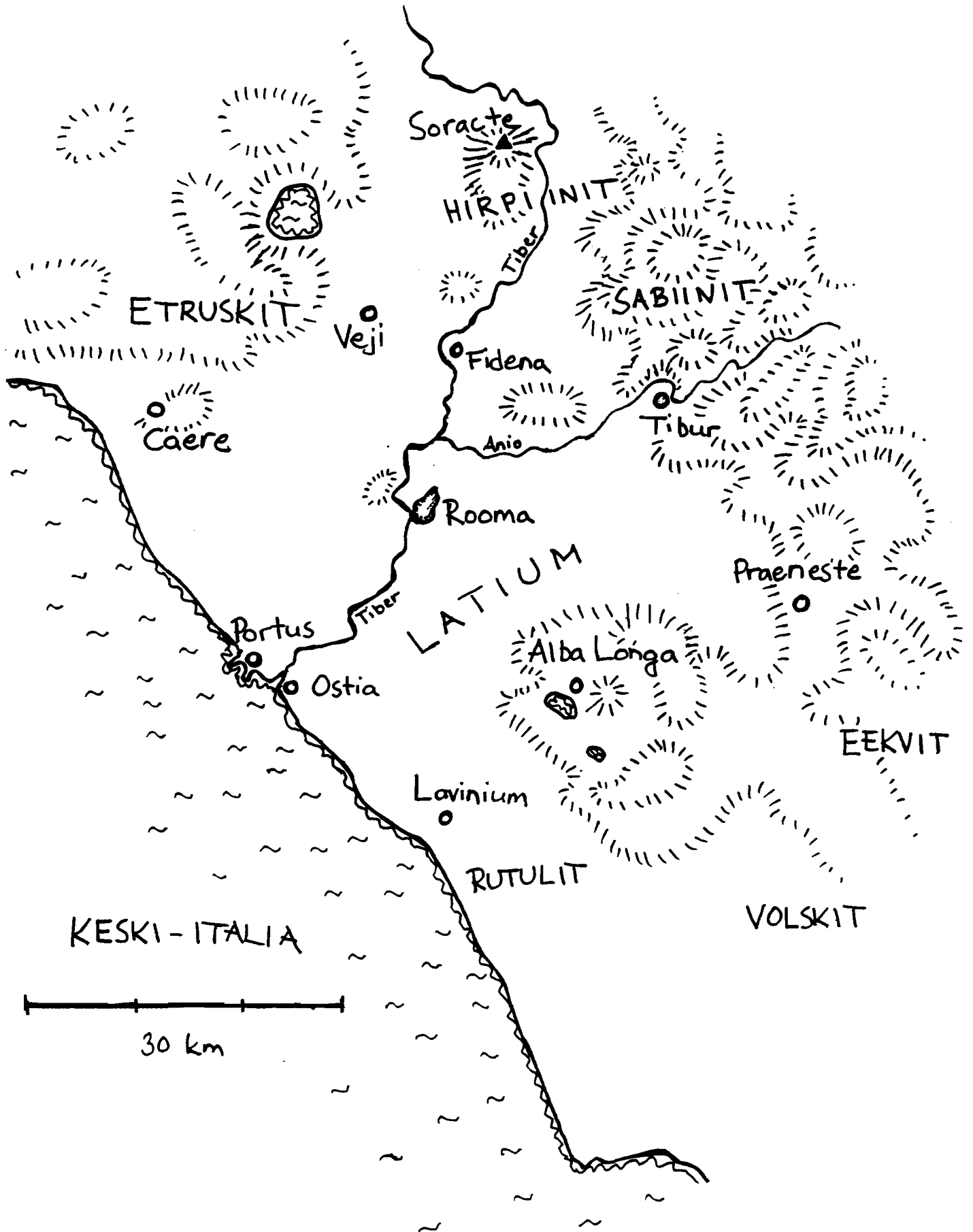
ITALIA
JA

KREIKKA

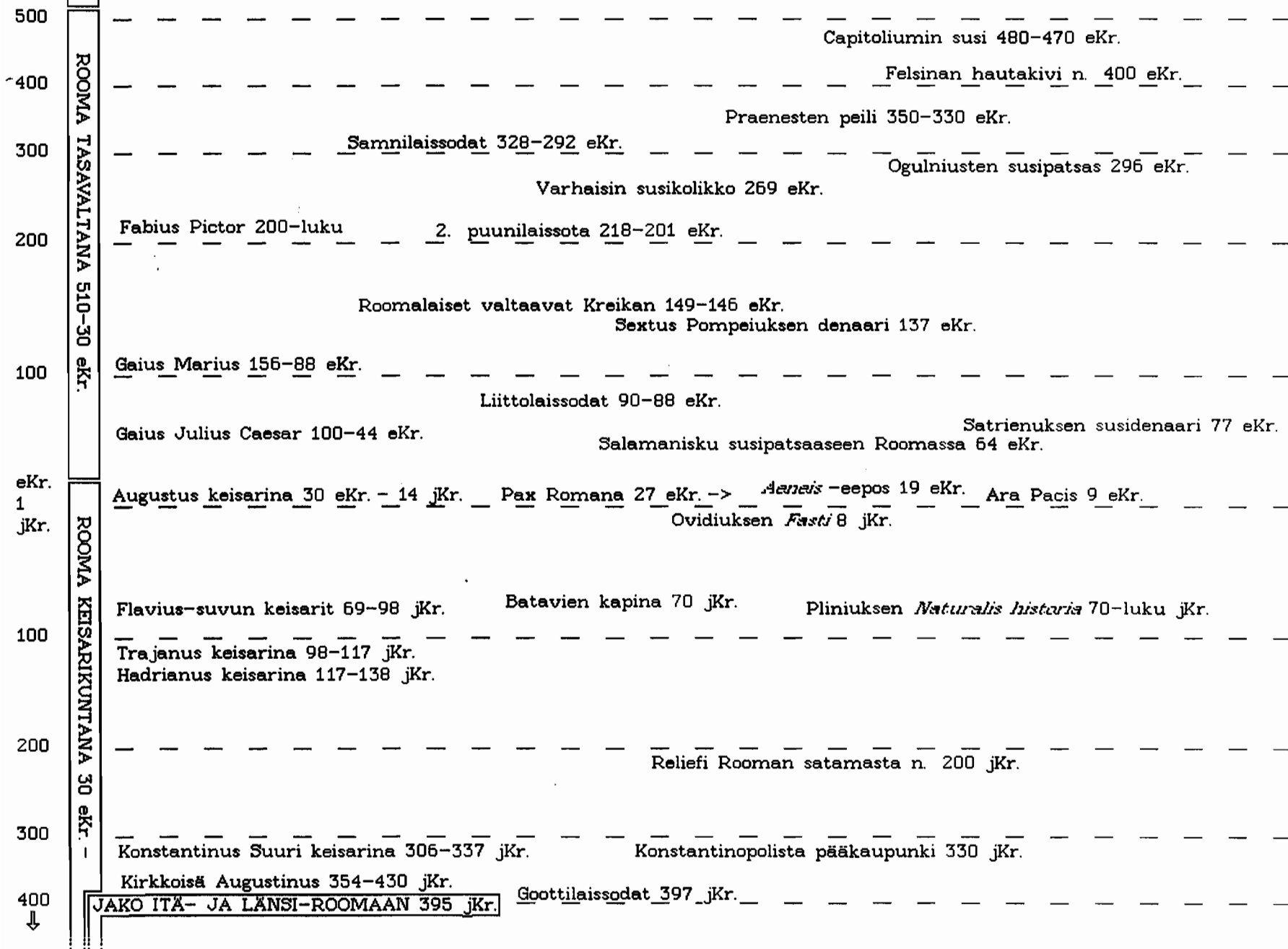
200 km

KARTTA 2

ROOMA KUNINGASKUNTANA 753-510 eKr.

AIKAJANA

KUVALUETTELO

1. Argoslainen kolikko 200-luvulta eKr. <http://www.pegasionline.com> [5.6.2001].
2. Roomalainen denaarin kolikko vuodelta 45 eKr. <http://www.wildwinds.com> [5.6.2001]; Crawford 1982, 472/1. Capitoliumin museot, Rooma.
3. *Lupercus*-pappia esittävä hautareliefi 100-luvulta jKr. Wiseman 1995, 83 (Fig. 10). Vatikaanin museot.
4. Kydonilainen hopearaha 300-luvulta eKr. Dulière 1979, Fig. 31. Sammlung Fox, Berliini.
5. Capitoliumin susi, pronssinen susiveistos vuosilta 510-480 eKr. Hafner 1969, 93. Capitoliumin museot, Rooma.
6. Capitoliumin susi, pään sivuprofiili. Dulière 1979, Fig. 9.
7. Capitoliumin susi, yksityiskohta oikeasta takajalasta. Dulière 1979, Fig. 10.
8. Rekonstruoitu marmorireliefi *Ara Pacis*-alttaria ympäröivän seinän länsisivulta. Lupa Capitolina 2000, 24. Rooma.
9. Yksityiskohta marmorireliefistä: *Flavius*-suvun temppeli, jonka päädyssä kuvattu imettävä susi, noin vuodelta 100 jKr. Dulière 1979, Fig. 95. Museo della civiltà Romana, Rooma.
10. Yksityiskohta satamaa esittävästä marmorireliefistä: laiva, jonka purjeissa susia, noin vuodelta 200 jKr. Dulière 1979, Fig. 301. Museo Torlonia, Rooma.
11. Jokijumala *Tiber* vuosilta 117-139 jKr. Dulière 1979, Fig. 107. Hadrianuksen villa, Tivoli.
12. *Roma*-jumalatar. Dulière 1979, Fig. 198. Louvre, Pariisi.
13. Keisarin marmoripatsaan torso vuosilta 69-96 jKr. Lupa Capitolina 2000, 39. Vatikaanin museot.
14. Keisari Trajanuksen marmoripatsaan vasen jalka susedärystimineen, vuosilta 98-117 jKr.. Piirros (Lupa Capitolina 2000, 26 pohjalta). Rijksmuseum van Oudheden, Leiden.
15. Keisari Hadrianuksen marmoripatsaan rintapanssari vuosilta 117-139 jKr. Dulière 1979, Fig. 232. Agoran museot, Ateena.
16. Pronssimedaljongi, noin 70 jKr. Dulière 1979, Fig. 200. Brügge.
17. Pronssikolikko vuosilta 260-268 jKr. Dulière 1979, Fig. 147.
18. Pronssisolki. Dulière 1979, Fig. 208. Yksityiskokoelmassa.
19. Pronssinen pienoiveistos sudesta. Dulière 1979, Fig. 211. Louvre, Pariisi.

20. Hautakivi Gaius Julius Phoebus Rufioninukselle vuosilta 65-100 jKr. Dulière 1979, Fig. 246. Uffizi, Firenze.
21. Roomalainen kahden drakman hopeakolikko vuodelta 296 eKr. <http://www.ans.openarchaeology.com> [5.6.2001]; Crawford 1982, 20/1. Capitoliumin museot, Rooma.
22. Roomalainen hopeadenaari vuodelta 137 eKr. <http://www.pegasionline.com> [5.6.2001]; Crawford 1982, 235/1c. Capitoliumin museot, Rooma.
23. Roomalainen hopeadenaari vuodelta 77 eKr. <http://www.wildwinds.com> [5.6.2001]; Crawford 1982, 388/1b. Capitoliumin museot, Rooma.
26. Roomalainen pronssikolikko vuodelta 330 jKr. <http://www.geocities.com/Athens/Acropolis/6193> [5.6.2001]. Capitoliumin museot, Rooma.
27. Roomalainen pronssikolikko vuodelta 330 jKr. <http://www.geocities.com/Athens/Acropolis/6193> [5.6.2001]. Capitoliumin museot, Rooma.
28. Italialainen kolikko vuosilta 90-88 eKr. Dulière 1979, Fig. 56.
29. Seinämaalaukset etruskihaudasta, *Aita*-jumala. Kretschmar 1938, 2, 213 (Abb. 27). Tomba del Orco, Tarquinia.
30. Hautakivi 400-luvulta eKr. Dulière 1979, Fig. 1. Arkeologinen museo, Bologna.
31. Peilin tausta vuosilta 350-330 eKr. Carandini 1997, Fig. 26. Antiquarium Comunale, Rooma.
32. Frankkien kultakolikko ($\frac{1}{3}$ solidusta) 600-luvulta jKr. Duby & Ariés 1987, 412. Bibliothèque Nationale, Pariisi.
33. AS Roma -jalkapalloseuran logo. <http://www.asromacalcio.it> [18.11.2001].

ASIASANAHAKEMISTO

Aelianus	7	Faustus	28, 31-32, 44, 64-65
Aeneas	26, 44, 47- 48, 59, 63, 69	gladiaattoritaistelu	5, 12
<i>Aeneis</i>	47, 66	goottilaissodat	38
Aita	61-62	Hadrianus	46, 48, 66
Alba Longa	26	hedelmällisyysrituaali	24
Aleksanteri Suuri	6	Herakles	55
Apollo Lykaios	17-18, 34	<i>hirpi Sorani</i>	20-21, 24
Apulia	5	hirpiinit	14, 19-21, 59-61, 68
<i>Ara Pacis</i>	44, 47	hirvi	37-38
Argos	17-18, 63	hyeena	5
Aristoteles	6-7	hyeenakoira	5, 6
Arkadia	15-17, 22, 62-63	härkä	58
Augustus	44, 46, 47- 48, 66, 69	ihmissusi	10, 15, 16, 32-33
batavit	50	ilves	5
Campania	5	indoeurooppal. kansat	14-15, 20, 61-62, 68
Capitoliumin susi	39-41, 56, 61, 69	Inuus	23, 62
Delfoi	18, 63	itaaliset kansat	19, 37, 58- 62, 68, 70
eläintarha	12	kettu	11, 18-19
eläintiede	6-8	koira	6, 12, 34
enne	12, 17, 18, 33-39	Konstantinus Suuri	57
Etruria	41, 63-64	kotka	18-19, 50
etruskit	35, 38, 41, 61-64, 68	kristinusko	66-67
Faunus	23-24, 28, 61-65	kuolemasymboliikka	15, 24-25, 61-62, 68
		Kydonia	34

Kyyros	33-34	Roma-jumalatar	43, 46, 53, 55-57
käärme	48	sabiinit	59-63
Latium	5, 18-19, 30, 59-60, 68	šakaali	5, 6
Lavinium	18-19, 59, 68	samnilaissodat	37
leijona	11	sananlasku	9
<i>Lupercalia</i>	17, 21-25, 29, 59, 61- 65, 68-70	Sardinia	5, 41
Lykaios-vuori	16	Soracte-vuori	19-21, 59, 61-62, 68
Lyydia	54	sovitusrituaali	20-21, 24- 25, 61-62, 68
Marius	50	Tegea	35
Mars	23, 26, 28- 32, 39, 42, 44, 47, 60, 66, 69	Telefos	35
Miletos	34-35	Theseus	30
Ogultiusten susipatsas	28, 42, 55	<i>Tiber-jumala</i>	46, 53
oraakkelituaali	20, 62	tikka	26, 29-32, 63
paimennus	10-11	totemismi	13-14, 19- 20, 59-63, 68-70
Pallas Athene	35, 46, 48	Trajanus	48, 57, 66
Pan Lykaios	16, 22, 28	Trojia	26
paradoksikirjallisuus	7-8	<i>villanova</i>	60-61
Parnassos-vuori	18	Zeus Lykaios	15-16
Parthenion-vuori	35		
Pergamon	35-36		
pikenit	14, 60		
Plinius	7-8		
propaganda	39-48, 69		
puhdistusrituaali	20-21, 24- 25, 61-62, 68		
puunilaissodat	38		
pöllö	48		